

Lászlóffy Csaba

Nappali virrasztás

„Meghalsz s vízcseppnél kevesebb leszel”(?)
(Márai)

Mindenütt halottakba botlok, valójában nem is mind az én halottaim. A Zsolt kinőtt furnérozott íróasztala mellett elhaladván, a C.E.T fedőlapján Mezei András magyaráz feltartott karral; Határ hasas *Özön-közönyéből* változatlanul kibeszél ma is, valahányszor a könyvszekrény kovácsoltvas pántjai között keresgélek a belső szobában. Családi lomtárban meg a kamarában, hol isten tudja, mióta és milyen szedett-vedett társaságban szorongnak, heverésznek régi könyveim maradék példányai: egy-egy beszakított, száz esztendőnél is ósdibb kiadvány képes-oldaláról impozánsan néz rám vissza-/előre?/ Herceg Ferenc, *Új idők*-et ígérő író társaságból. És hát a hátam mögül vagy oldalnézetből, a derűs emlékeket rágcsálófogakkal kikezdett, legpocsekább hangulatomban is – ha történetesen az élőkkel hadilábon állok, rám se hederítnek – Kosztolányi, Szabó Lőrinc, Szisz, Füst Milán illatozva felkínálkozó verssorai, mint virágárus vedréből kiemelt áru (rajta a fénysugár vagy csak egy elpárolgó vízcsepp) – mind-mind intő üzenet a letűnt, hét évtized múltán is alig megsejtett Európából (az Ázsiából kiszakított génekkal s a húsevő növényeknél bujább kórsággal fenyegető Latin-Amerikával nem is számolva), mint terjedő ragály(?), valósággal kúsznak felém a halálba tűntek indái. Dehogyan, hogy is lenne az, ha egyszer a saját megalvadt véretem (testvéretem) immár egy örökkévalóságnyi harminc nap óta biztonságban őrzi.

2009. május 21.

Két átkacsintás az öröklétbe

*„Uram bolygók azok –
mind magában forog”
(Jean Tardieu)*

1. A szívburok

Ráncos, maszatos. Rengeteg nyom van rajta, de mindig ellenállt a «számít-e még valami?»-szerű sziesztáknak. A kidagadt, megfeketült ereket néha csak a szerelem mentette meg a kiúttalanságtól.

A szívburok kézzel, igaz, nem fogható meg; azért nem éppen megfoghatatlan. – De hová lett a test, melyet gyolcs-gyapjú, kánikula-fagy véd vagy szorongat?

2. (Opciók)

Mielőtt befordulnál a sarkon, még ember vagy. Utána lehetsz akár kenguru – csak tanulj meg nagyokat szökdelni –, vagy olcsó biedermeier-nosztalgiaát terjesztő cserebogár: feltéve, ha dongásod eléggé kifinomult; persze, csak annyira, hogy meg ne környékezzenek a dallamosságra kiéhezett fecskék.

2008. október 5.

Állati játszma

Mint prémes melegséget
selymes bundájukat vesztett menyétek
a mindannyiunknak kirendelt poros pálott
purgatóriumi magányból
üvegszemeikkel kikukucskálók(!)
el-elpattan még egy-egy húr magától

a kivörösödött csipás emlékezetben
felejtett jószágos tekintet soha
föl nem rebben
csak borongó kimerültség a tova-
szálló kékmadár-illúziók helyett
s a félelem attól ami még be sem következett

mert élni kell még – *kikkel* és *mi* nélkül?* –
a szó a szerelem a szádra kékül.

2009. szeptember 18.

*avagy: *mikkel* és *ki* nélkül

Talán így egyezkedik egyszer majd, Tamással

„megnyitom a holtak kertjének kapuját.”
(René Char)

A vállad bírja még,
de földre-roskadt-hangú sikolyod
füleknek, falnak ártalmatlanul
esdekli: ne engedd el a halott
kezét, hogy élni megtanulj!

Kiásott sírhelyszakadék a Házsongárdban

Törékeny koponya: vigasztalanná tesz az istenek szabadsága. Pascal félelemtől kitágult pupilláján a sok-sok ezer álmatlan éjszakát zsongító nádringás; le nem kaszált ősfüvek örök illatárja a Hold udvarában.

Lélegzetünk soha ki nem nyíló szárnya. Széztúzott égi fény, nyúzott lelkiismeret; a tükör mélyén befagyasztott emberarcon a romlandó hús és a halál leheletétől elhomályosult agysejtek tétovasága.

Mint megáradt vizek árja, úgy növekszik bennünk a sötétség: valami titkos szérum hatolt belénk – megalvad, megfagy, megköt egyetlen tűszúrás nélkül a vérünk.

2009. augusztus 18–20.

Az idő logikája

Búvóhelyet kerestél. Ezek a csábító napsugarak – a gyermekkor echósszekeréről lehullott szalmaszálak – megszólalásig emlékeztetnek a „leveleken gyöngyszemek, faodúban hangyák”-kor nyarához. Egy érintés, mely éget; egy futózápor... A rontás elől nem szégyen itt találni végső menedéket.

2009. augusztus 20.

Obsitos-elégia

E.-nek

Elálmosodni? – nincs befejezve még semmi, az elnyűtt íróasztalon, kotyogó billentyűkön, a fakult papiroson fénygyíkok hancúroznak (eszedbe jut a nyílt erőszak elől kitérő Goethe kétes fölismerése, és elfog a viszolygás: a béke állóvizeiben mennyi élősdi terem!), máskor az amorf jövődő kételye emészt – jól lehet „bármi vétkünk megbocsátja az ég”, s kedvére üvöltözhet a tömeg, ahogy a torkán kifér –, szívünk egy-egy későn elsült tréfa és hazug megbocsátás után talán túl könnyen betokosodna; még szerencse, hogy enyhül *sok régi lomra*. Konvenciókkal birkózik a nyelv, márványszobrokat kerülget, szerteszaladnak a gondolatok: bekalandozni a spekulációk újabb korszakait (olykor ez kimondhatatlan zűrzavart okoz); tódulnak a *Vonzásokra és választásokra* köpő, tülekedő szerencsejáték-janicsárok, elborítják a szellem tereit. Rezesedő rejtelmek, kiapadt könnyek; ugyan ki fog itt még emlékezni a könyvtáradat kémlelő csendre s a klasszikusaid kőszénnel fűtött nyugalma, bár a vidám kibicek kórusából?

2009. augusztus 21.

Ha volt is ifjúság

*„nem jut eszembe semmi
róla e purgatóriumban”
(Ágh István)*

Szomjazva és kiéhezetten,
cellánkba zárva rég feledtem
– elfelejtettük mind a ketten –:
miből lettél? miért születtem?

2009. szeptember 18.

Mulandóság

Hisz-e – kérdeztem tőled –
rímbe, romba, ragyogásban? –
Mire válaszod kívártam,
háttal álltál az időnek.

Nagy Pál

Aki őrző volt a strázsán

(Sütő Andrásról)

Sorsszabta körülmények kegyes ajándékaként megadatott számomra, hogy a tovatűnt időkben szerkesztőségi munkatársra, sőt közeli barátja lehettem Sütő Andrásnak. Igen-igen megtisztelő hát és kitüntető feladat, hogy itt és most Róla, a nemrég elhunyt kiváló magyar íróról szóljak az egybegyűltekszíne előtt.

Meg kell vallanom: részemről a rá való emlékezés soha nem lehet mentes némi szubjektivitástól, személyes gyökerű kötődéstől, amiben nem kis szerepet játszik az a tény, hogy mindkettőnk szülőföldje az erdélyi Mezőség. Ehhez a szomorú szépségekben és súlyos történelmi tragédiákban oly igen bővelkedő szórványvilághoz kötött mindkettőnk elszakíthatatlan szálakkal a hovatartozás tudatából fakadó elkötelezettség.

Több mint hatvan esztendeje találkoztam s fogtam kezét először Sütő András-sal. Akkoriban Ő a kolozsvári Református Kollégium diákja volt, s én – a Bolyai Tudományegyetem irodalom szakos hallgatója – kéziratot kértem Tőle lelkes buzgalommal indított – valójában újraindított és gyorsan betiltott – lapunk, az Ifjú Erdély részére. A fiatal Sütő Andrásnak akkor már jó neve volt a korabeli sajtóban: a kolozsvári *Világosság* című napilap hasábjain sűrűn találkozhattunk eredendő tehetségéről, meglepő íráskészségéről tanúskodó cikkeivel, főként mezőszéki tárgyú jegyzeteivel. De már előzőleg is jelentek meg apró írásai Nagyenyeden, ahol a Bethlen Kollégium tanítóképzőjének tanulója volt. Magyartanára, Vita Zsigmond korán felfigyelt rá; ő közölte első karcolatát is *Egy őzike halála* címmel.

Találkozásunk után nem sokkal kézhez is kaptam a kéziratot az ifjú szerzőtől lapunk részére. Az *Esti beszélgetés* címet viselő kis karcolat azonban nem láthatott napvilágot az *Ifjú Erdélyben*: a megszerkesztett, betördelt lapszámot durván, kéréllhetetlenül betiltotta a cenzúra. Így maradt homályban hosszú évtizedekig egy induló prózaíró jelentkezésének beszédes dokumentuma – s így fejezte be akkor roppant rövid pályafutását egy kolozsvári magyar diáklap...

Sütő András az erdélyi Mezőség szórványvilágának kellős közepén, Pusztakamaráson született 1927. június 17-én. Elemi iskoláit szülőfalujában, középiskolai tanulmányait Nagyenyeden és Kolozsvárott végezte. 1945-ben került a „kincses városba”, ahol rövid ideig – 1948/49-ben – a Szentgyörgyi Istvánról elnevezett művészeti főiskola hallgatója volt. Balogh Edgár hívta meg a *Világosság*hoz, ahol Benedek Marcell, Jékely Zoltán, Kacsó Sándor (meg mások) kollegájaként dolgozott 1947-ig. 1948-ban kinevezték a *Falvak Népe* című lap főszerkesztőjének;

1950-től Bukarestben vezette a *Falvak Népet* – mindaddig, míg a sajtó fokozódó ellenőrzése, az osztályharc állandó éleződése, az ún. antiklerikális kurzus következményeinek egyre durvább érvényesítése miatt 1953 júliusában lemondott főszerkesztői tisztségéről, majd hamarosan Marosvásárhelyre költözött családjával együtt, ahol az *Igaz Szó* című szépirodalmi folyóirat főszerkesztő-helyettesévé nevezték ki. Itt, ebben a városban élt, itt dolgozott élete végéig. 1958-ban alapító főszerkesztője volt a *Művészet* című képeslapnak, amely aztán – felsőbb utasításra – *Új Élet* címmel, kényszerűségből jócskán megváltozott profillal jelent meg egészen 1989 végéig. (Ennek utóda lett 1990-ben a rövid életű *Erdélyi Figyelő*.)

A 80-as években Sütőt a Romániában egyre inkább kieleződő politikai konfliktusok, a kommunista-nacionalista hatalommal szembeni megnyilatkozásai folytán eddig betöltött tisztségeiből rendre leváltották, pártellenes nézetek vádjával eltávolították, könyveinek romániai kiadását, drámáinak bemutatását, nyilvános írói szereplését betiltották. 1989-ben hangozott el a Kossuth rádióban a Sinkovits Imréhez írt nyílt levele, a „Maradok, másként nem tehetek!” Ugyanez év végén – a Romániában végbement változások sodrában – Sütő András a Romániai Magyar Demokrata Szövetség egyik alapító tagja volt. 1990 márciusában Marosvásárhelyt az emlékezetes magyarellenes megmozdulások alkalmával súlyosan megsebesítették, s elveszítette fél szeme világát; ezt követően Magyarországon és az Egyesült Államokban ápolták. Az ellene irányult gyilkossági kísérlet tetteseinek mindmáig büntetlenül élnek.

*

Sütő András a pályakezdő szépirodalmi munkáit – novelláit, karcolatait – a múlt század negyvenes éveinek második felében Gaál Gábor jelentette meg Kolozsvárott az *Utunkban*. Ekkortájt ebben a folyóiratban jelentkeztek, Sütő Andrással, együtt azok a fiatal tollforgatók – hogy közülük csak néhányat említsek: Bajor Andor, Kányádi Sándor, Székely János, Fodor Sándor, Szabó Gyula, Páskándi Géza –, akik aztán maradandó értékű művekkel írták be nevüket a huszadik századi magyar irodalom nagykönyvébe.

Pályakezdő novelláiban, karcolataiban Sütő közvetlen élmények birtokában mutatta be a mezőszéki szórványvilág szegényembereinek küzdelmeit, a régi és az új élet hol drámái, hol tragikomikus konfliktusait. Első könyve, a *Hajnali győzelem* 1949-ben jelent meg; ezt követte 1953-ban az *Emberek indulnak*. Közvetlen hangja, egészséges humora azonnal megnyerte az olvasók – és a kritikusok – rokonszenvét. Neve azonnal széles körben vált ismertté. Írásait kezdettől fogva rendszeresen közölték a román folyóiratok is. Viszupillantva a pályakezdésre, Görömbei András írta monográfiájában: „Íróként urak és parasztok konfliktusának móríciósztöndzésű ábrázolójaként kezdte pályáját, de az új történelmi helyzet új feladatokat, új perspektívákat mutatott neki. Első nagy témája éppen az új életbe induló

emberek világa lett. Előbb szinte problémátlannak látta a szocializmus kibontakozását, korai publicisztikája, földosztást, egyenlőséget, demokráciát követelő írásai nyugodt bizalomtól sugároznak. Íróként is az új világ művészeként jelentkezett: azonnal kivételes sikerrel.”

Sütő András első kisregénye, az 1956-ban kiadott *Félrejáró Salamon* már a határozott továbblépés, a nyíltabb társadalombírálat szembeötlő jeleivel ébresztett széles körű feltűnést. Igazi áttörést azonban pályáján az *Anyám könnyű álmot ígér* hozott 1970-ben. A kirobbanó sikerű napló-regény az akkor induló Kriterion Könyvkiadó első könyveként látott napvilágot; előzőleg az *Igaz Szó* közölt belőle részleteket. Évek múltán Bertha Zoltán írta volt Sütő remekléséről: „(...) az *Anyám könnyű álmot ígér* a két világháború közötti népi próza legmagasabb minőségeihez tud kapcsolódni, s téma és stílus felületi összetevőin kívül egy jellegzetes világlátás egész – szociográfiai, néprajzi, történelmi, ontológiai és esztétikai dimenzióiban megérett – szemléleti és formahagyományt képes újraértelmezni és tovább építeni.” Méltatások egész sora hangsúlyozta az *Anyám könnyű álmot ígér* kivételes jelentőségét. Ihlető példaként Illyés Gyula *Puszták népe* és Tamási Áron *Szülőföldem* című munkáját emlegették a kritikusok.

Nem sokkal az *Anyám könnyű álmot ígér* megjelenése után látott napvilágot „úti tünődéseinek” kötete, a *Rigó és apostol*. Ezekkel az írásokkal merőben új, beérett alkotói korszak kezdődött Sütő András pályáján. A hetvenes években egymás után születtek a nagyívű, sokatmondó esszék – ilyen többek között a *Nagyenyedí fügevirág* és a *Perzsák* –, melyekben veszélyeztetett anyanyelvünk védelmét, a megtartó népi közösséghez való kötődés jelentőségét, a sajátosság értékeinek oltalmazását fogalmazta magas rendű művészi üzenetté. 1977-ben megjelent, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című esszéregényében valójában az *Anyám könnyű álmot ígér* és az előbb említett írások mondandóját építette tovább; így ez a munkája az anyanyelvvédelem felrázó megnyilatkozásaként él ma is az olvasók tudatában. Görömbei András szerint az „Engedjétek hozzám jönni a szavakat összegző mű – Sütő motívumfejlesztő írói módszerére jellemző –, nemcsak összefoglalja és kiegészíti az írónak az anyanyelvvel kapcsolatos nézeteit, hanem egy szuverénül egyéni műforma kereteiben mély értelmezést is ad (...) A nyelv és az ember életessége ad itt új távlatokat a létértelmezésnek.”

A korai, jószerivel a színpaddal való szakmai ismerkedésről tanúskodó kísérletek (Tékozló szerelem stb.), meg a Pompás Gedeon marosvásárhelyi (Harag György rendezte) előadásának gyors betiltása után évekkkel, az újabb úti tünődéseket és esszéket tartalmazó, *Istenek és falovacskák* című könyvének megjelenésével egyidőben írta Sütő első nagy drámáját, az *Egy lócsiszár virágvasárnapját*, minek ősbemutatója 1974 októberében volt a kaposvári Csíky Gergely Színházban. (Ugyanezt a kolozsvári Állami Magyar Színház 1975-ben vitte színre – Harag

György kiváló rendezésében.) Az író műhelyében rövidesen elkészült a *Csillag a máglyán* is – Kálvin és Szervét drámája –; elsőként a budapesti Madách Színház mutatta be, Ádám Ottó rendezésében. (Kolozsvárott ugyancsak Harag György rendezte a *Csillag a máglyán* előadását.) A két dráma *Itt állok, másként nem tehetek* címmel először 1975-ben jelent meg kötetben a Kriterion Kiadónál.

Tanulmányok, elemzések, színikritikák egész sora méltatta Sütő András drámaírói teljesítményét, hangsúlyozva az előadás művészi erőnyeit. Kántor Lajos írta a Korunkban az *Egy lócsiszár virágvasárnapjának* kolozsvári színrevitele után: „(...) Kolhaas Mihály egyéni tragédiája egyértelműen a közösségi felismerést szolgálja: a térden állva könyörgés csak veszteségeit szaporíthatja”; Tarján Tamás pedig megállapította: „(...) az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* Sütő András drámaírói művészetében s talán az egyetemes magyar drámaköltészetben is külön helyet foglal el”.

1975-ben a nagyváradai színház Szabó József rendezésében bemutatta az *Anyám könnyű álmod* ígér színpadi adaptációját. 1977-ben a marosvásárhelyi együttes színre vitte – első ízben – a *Vidám sirató egy bolyongó porszemért* című Sütő-vígjátékot, s ugyanez és novemberében az Igaz Szó közölte a Káin és Ábelt. A „lát-szólagosan biblikus történet” – ahogy a szerző fogalmazott egyhelyütt – mondanójának mélyebb rétegeiben szervesen illeszkedik az előző két drámához, az *Egy lócsiszár virágvasárnapjához* és a *Csillag a máglyánhoz*. Gáll Ernő így értelmezte a darab lényegét: „Alázatosság és méltóság között azonban nem lehetséges békés együttélés. Ábel és Káin két utat, két magatartást képvisel, amely között választani kell. Sütő opciójában a mai világ, a modern ember egyik alapvető dilemmája nyert választ.” 1979 februárjában ezt a három drámát a kolozsvári színház sorozatban adta elő. Ugyanez év májusában Sütő András Bécsben, a Herder-díj átvétele alkalmával, a Bornemissza Társaság irodalmi estjének vendége volt. Ekkor jelent meg nyomtatásban németül a *Csillag a máglyán*.

1981. március 3-án a kolozsvári Állami Magyar Színház bemutatta – ugyancsak Harag György rendezésében – *A szuzai mennyegzőt*; így vált teljessé a tetralógia. Mély gondolati összefüggés van az előző drámák és *A szuzai mennyegző* között. Lázok János [marosvásárhelyi színháztörténész] ezt így értelmezte annak idején: „A szuzai mennyegző a trilógia központi gondolatát, a másként gondolkodók egymás iránti toleranciáját, az egymást feltételező-kiegészítő ellentétek problémakörét új tartalmi vonatkozással, a másként beszélők viszonyának árnyalt rajzával egészítette ki. E kiegészítés azonban szükségszerűen szétfeszítette a trilógia drámaiban megszokott szereplőstruktúrát: Sütőnek ezúttal a másként gondolkodásból eredő ellentétek mellett a természetes etnikai különbözőségeket és ezen belül megnyilvánuló azonosságmozzanatokat is ábrázolnia kellett mondanivalója árnyalt kifejtése érdekében.”

Sütőnek *Az Idő markában* című, újabb esszéket és interjúkat tartalmazó könyvét 1984-ben a Szépirodalmi Kiadó jelentette meg Budapesten. Emiatt a szerzőt Romániában keményen felelősségre vonták, sőt kezdetben még a korabeli magyar hivatalosság is vonakodott engedélyezni a kiadást. Sütő András ekkoriban fejezte be *Advent a Hargitán* című darabját, s hamarosan elkészült *Az ugató madár* első változata is.

Budapesten, a Nemzeti Színházban 1986. január 2-án volt az *Advent a Hargitán* ősbemutatója – a szerző távollétében. (Sík Ferenc rendezte a nagysikerű előadást.) Sütő Magyarországra való utazását a romániai belügyi szervek akkor nem engedélyezték; csak 1987 novemberében láthatta először színpadon ezt az alkotását. Ugyanekkor tekinthette meg ugyancsak Budapesten, ugyancsak Sík Ferenc rendezésében az *Álomkommandót* is. A *Kalandozások Ihajcsuhajdában* című mesejátékát 1988-ban a kecskeméti Katona József Színház mutatta be – Seprődi Kiss Attila rendezésében.

1989-ben a Szépirodalmi Kiadó útjára indította a *Sütő-életmű sorozatot*, amelynek első köteteként – *Színművek* címmel – a *Pompás Gedeon*, az *Egy lócsiszár virágvasárnapja* és a *Csillag a máglyán* látott napvilágot. Ekkoriban otthon, Romániában nem engedélyezték könyveinek kiadását, színdarabjainak bemutatását.

Közvetlenül az 1989 decemberében végbement romániai változások után Sütő András azonnal, ismét tevékenyen bekapcsolódott a közélet alakításába: egyike volt a Romániai Magyar Demokrata Szövetség, az RMDSz alapítóinak. Majd a 90 márciusában történt marosvásárhelyi pogrom idején ellene elkövetett gyilkossági kísérlet súlyos következményei miatt, külföldi kórházi kezelése után egy ideig inkább csak publicisztikai megnyilatkozásaival, interjúkkal volt jelen a szellemi életben. A budapesti Nemzeti Színházzal – Ablonczy Lászlóval, Sík Ferencsel, Sinkovits Imréékkel – való alkotói kapcsolata azonban változatlanul eleven és termékeny maradt. 1991. december 23-án volt a Nemzetiben az *Advent a Hargitán* 200. előadása, mikor is Jókai Anna, a Magyar Írószövetség akkori elnöke köszöntötte a szerzőt, méltatta a darabot.

Újabb színpadi munkáját, a *Balkáni gerlét* 1993 novemberében küldte el Budapestre egy meghirdetett drámapályázatra, melyen Hubay Miklóssal és Páskándi Gézával együtt nyerte el az első díjat. Később átdolgozta ennek a darabnak a kéziratát; az ősbemutatóra 1998. október 2-án került sor. (A Nemzeti Színház 1999 májusában Marosvásárhelyen vendégszerepelt a Balkáni gerlével – visszhangos sikert aratva.) „A dráma, Sütő András eddig utolsó darabja – írta volt Cs. Nagy Ibolya – hangsúlyos jelentőségével a romániai nyolcvanas évek rettenetes magyarirtó idejének drámája: olyan s annyi, abszurdnak feltűnő, mégis valóságos, reális helyzettel s cselekménysorozattal, melyek a maguk pöre, nyomasztó, nemegyszer tragikus kép telenségeikkel újfajta drámaírói szándékot és poétikai eszköztárat jeleznek”.

A kilencvenes évek első felében Sütő Andrásnak két olyan könyve látott napvilágot, melyekben közelmúltbeli változatos emlékeit, emberi-írói küzdelmeinek dokumentumait tárta nyilvánosság elé. Az 1993-ban, Debrecenben kiadott, *Szemet szóért* című naplójegyzet-kötetének előszavában kérdezte: „Van-e értelme mostani, új helyzetünkben régi kisebbségi nyomorúságokkal foglalkozni? A kérdésre az a társadalmi valóság válaszol, melyben, íme, véres magyarellenés pogromok is lehetségesek. A Ceaușescu-féle diktatúra megdöntése után kialakult új helyzetben nemzeti-ségi-jogi kérdéseink a régié maradtak, sőt véres támadások veszedelmeivel is gyarapodtak. Ezért állapítom meg szomorúsággal, hogy könyvem mondandója, sajnos, semmit sem veszített időszerűségéből”. Számtalan példával lehetne érzékeltetni, igazolni Sütő András meglátásának fájdalmas igazát...

Ugyancsak közéleti-politikai-irodalmi vonatkozású leveleket, naplójegyzeteket tartalmaz a következő esztendőben megjelent, *Heródes napjai* című kötet is. (Eligazító alcíme: Naplójegyzetek az erdélyi magyarok exodusáról. 1984–1987.) „Hiányoznak könyvemből a béke-szerű dallamok” – vallotta a szerző a *Heródes napjainak* élén. Pomogáts Béla egyik tanulmányában így nyilatkozott ezekről az újabb művekről: „A zajló időben néhány szépirodalmi alkotás, például az 1955-ben elkészült *Balkáni gerle* című színdarab, még inkább több kötetre való naplójegyzet ad képet mindarról, amit az erdélyi magyarságnak és személy szerint Sütő Andrásnak a nyolcvanas években, a kilencvenes évek elején át kellett élnie. A *Szemet szóért* és a *Heródes napjai* című kötetek megrendítő egyéni és közösségi megpróbáltatásokról hoznak hírt, egyszersmind a szülőföld iránt érzett hűséget és a megmaradás reményét is megszólaltatják.”

Esztendők múlták, 2002. júniusában, amikor Sopronban irodalmi estet rendeztek Sütő András 75. születésnapja alkalmával, beszédében az ünnepelt, kitüntetett író többek között így szólt: „Azzal vigasztalom magam, hogy az erdélyi magyarság eszméletében őrző lehettem a strázsán. Hiszem, hogy közösségi fennmaradásunk reménye az anyaország ragaszkodó szeretetében fölerősödik, az önrendelkezésig. Ez a hit mondatja velem itt is a 11. parancsolatot: Erdélyben maradni kell akkor is, hogyha nem lehet.” Igen: ez a hit vezette tollát a sokágú életmű remek változatainak megteremtése során – egészen élete utolsó pillanatáig.

A kilencvenes évek és az ezredforduló utáni esztendők esszéiből, tárcáiból, cikkeiből, valamint a vele készített interjúkból összeállított bő válogatás *Erdélyi változatlanságok* címmel jelent meg Debrecenben, 2001-ben. (A második, bővített kiadás *Erdélyország mit vétettem?* címmel 2003-ban látott napvilágot Csíkszeredában.) „Ez a könyv nem Budán született, hanem a végeken – szól az Olvasóhoz bevezetőjében a szerző. – Ahol magyar várak már nincsenek, de magyarok vannak szép számmal. Végváriak, ostromlottak. Önvédelmi harcban fogatkoztak. Új hódítók évszázados támadásait verik vissza forgandó szerencséivel. Ahogy le-

het.” Görömbei András ezt írja Sütő-monográfiájának 2007-ben kiadott, bővített változatában: „Az *Erdélyi változatlanságok* nagy koncepciójú könyv. Íróját nem kisebb szándék és cél vezérli, mint az, hogy segítse az erdélyi magyarságot fölegyenesedni, önrendelkezéssel, autonómiával rendelkező közösséggé válni (...) Sütő András meggyőződése, hogy az erdélyi magyarságnak nem elmenekülnie és szétszóródnia kell, hanem a történelem új körülményei között ki kell küzdenie, meg kell teremtenie Székelyföld autonómiáját, önrendelkezését, hogy az az egész erdélyi magyarság nemzeti fölemelkedésének alapja legyen.”

Utolsó könyvét Sütő András már nem vehette kezébe, nem láthatta készen: a *Létvégi hajrában* című összeállítás, amelynek az anyagát 2006. augusztus 14–18 között még a kötet szerkesztőjével, Ablonczy Lászlóval válogatta egybe, napokkal halála után került ki a nyomdából.

2006. szeptember 30-án végleg kihullott kezéből a toll. Sírjáról a marosvásárhelyi reformátusok temetőjében – a Bolyai-sírok közelében – soha nem hiányoznak a virágok, a nemzeti színekkel díszített koszorúk. Nem lehet innen, az emlékét idéző kopjafa mellől tisztelgő főhajtás nélkül továbblépni. És úgy érezzük: Sütő András holtában is halhatatlan. Mint a legnagyobb értékteremtők: hiányával is szüntelenül jelen van közöttünk. Nemzetének, népének tudatában. Az olvasók ezreinek szívében.

*

Már életében monográfiák jelentek meg róla; indulásától kezdve értékelő tanulmányok, méltatások, kritikák sokasága íródott könyveiről, színpadi munkáiról. Görömbei András Sütő-monográfiájának első kiadása 1986-ban jelent meg a budapesti Akadémiai Kiadónál, a *Kortársak* sorozatban, s ennek második, bővített változata látott napvilágot 2007-ben Debrecenben a Kossuth Egyetemi Kiadó gondozásában. Bertha Zoltán monográfiáját a pozsonyi Kalligram adta ki 1995-ben. Lázok János *Sütő András drámatrilógiája* címmel jelentetett meg kötetet Marosvásárhelyt a Custos–Mentornál. Ablonczy László *Nehéz álom* című, Sütő Andrásról szóló könyve 1997-ben jelent meg, s ennek javított, bővített kiadását az író 75. születésnapja alkalmával vehették kezükbe az olvasók.

A tovatűnt idők során olyan jeles pályatársak – írók, irodalomtörténészek, kritikusok – mondottak véleményt Sütő András műveiről – az imént említettekkel együtt – mint például Hegedűs Géza, Réz Pál, Ilia Mihály, Pomogáts Béla, Alexa Károly, Annus József, Márkus Béla, Csoóri Sándor, Féja Géza, Czine Mihály, Dobos László, Pálfy G. István, Olasz Sándor, Pintér Lajos, Grezsa Ferenc, Vekerdi László, Szokolczay Lajos, Nagy Gáspár, Cs. Nagy Ibolya, Koltai Tamás, Pécsi Györgyi. *Tanulmányok Sütő Andrásról* címmel Debrecenben, a Kossuth Egyetemi Kiadónál, Görömbei András szerkesztésében látott napvilágot 2002-ben egy terjedelmes kötet. Ugyanakkor a marosvásárhelyi Mentor Kiadó *A 75 éves Sütő András kö-*

szöntése címmel jelentetett meg könyvet. Nem kevésbé terjedelmes lenne a Sütő András műveit tárgyaló-elemző, méltató romániai, erdélyi magyar írók, kritikusok, irodalomtörténészek listája. Íme néhány név: Földes László, Gálfalvi Zsolt, Marosi Péter, Kántor Lajos, Fodor Sándor, Veress Dániel, Szócs István, Lászlóffy Aladár, Rácz Győző, Bretter György, Gáll Ernő, Egyed Péter, Balogh Edgár, Farkas Árpád, Páll Árpád, Vita Zsigmond, Bajor Andor, Izsák József.

A Tiszatáj 1977. 3. számában, az akkor még fiatal erdélyi magyar író 50. születésnapja alkalmával jelent meg Illyés Gyula emlékezetes írása – *Sütő András nagy úton* címmel. Az *Anyám könnyű álmot ígér, az Engedjétek hozzám jönni a szavakat* szerzőjéről írta Illyés: „A jelenkori magyar irodalom legnagyobb vigasza Sütő András”. S hozzátette: „Őszinte szorongással küldöm ölelésemet az ötvenéves Sütő Andrásnak.”

Még csak a „nagy út” elején járt Sütő, amikor Illyés ezeket a felemelően szép szavakat leírta. Az *Egy mondat a zsarnokságról* költője 1977-ben nem véletlenül szól baráti „szorongással” a Marosvásárhelyen élő fiatal pályatársáról. Történelmi szorongatottságok között éltünk akkor ezeken a tájakon, itt is, ott is; bőven lehetett hát oka mindenfajta aggodalomnak a jövőt illetően.

Az *Erdélyi változatlanságok* írójának élete utolsó szakaszában, a „létvégi hajrában” is meg kellett szenvednie szavai igazáért, amikor némely kis kaliberű megélhetési gyűlölködők szennyes hadjáratot szerveztek ellene egy romániai magyar hetilapban. Áldott szerencse, hogy az ilyenfajta, főként indulati viszketegségből fakadó megnyilvánulások semmiképpen sem kérdőjelezhetik meg a valódi értékeket, a maradandó szellemi teljesítményeket. Így Sütő András időtálló életművének, rangjának irodalomtörténeti jelentőségét sem...

Ahol az egyetemes magyar irodalomnak, kultúrának őszinte hívei vannak, szerte a nagyvilágban, ott változatlanul illő kegyelettel, megbecsüléssel őrzik és ápolják sokan Sütő András emlékét. Ennek a tisztelő ráfigyelésnek a jegyében alapítottuk meg mi is 2008 nyarán Marosvásárhelyt a róla elnevezett Baráti Egyesületet. Úgy tervezzük, hogy minden esztendőben – a születésnapja körüli időben – megszervezzük itt a Rá emlékező és emlékeztető találkozót, s ezen az összejöveten szót váltunk irodalmunk időszerű kérdéseiről is, ellátogatunk Pusztakamarásra, az elárvult szülői házhoz: az életmű bölcsővilágának színhelyére. És ami a legfontosabb: minden lehetőségünkkel szorgalmazzuk Sütő András írásainak folyamatos újrakiadását, könyveinek az olvasókhoz való eljuttatását. Így éltetjük szívünkben-tudatunkban azt a nagy magyar író, aki őrző volt a strázsán.

Elhangzott Kecskeméten, 2009. július 11-én, a Kárpát-medencei Irodalmi Társaságok Szövetségének XVIII. vándorgyűlésén.

Gál Éva Emese

A csend

A csendre rásatírozom a csendet,
vibrálnak az áttetsző szólamok.
Enyhe kontrasztok hullámain lenget
a némaság arca új dallamot.

Mintha az idő is sokszorozódna,
jövő tükröz múltat, a múlt jelent.
Ketyeg, és mégis helyben áll az óra:
nincs más idő, más jelen, csak a csend.

Dallama leigázza a világot,
összefolyó mélységek-magasságok
fájdalmában zsong így az éjszaka,

nesztelenül, és mégis hallhatóan,
ahogy a szív halkán kiáltva dobban.
A csend a végtelen síró szava.

Álom-táj

Nem álmodod. Már titkos küldetésed:
az álom álruhájában a lélek
egy megtagadott világot bejár.
Izzad a tested. A csönd benne fáj,

de otthagysz. Mint a sóhaj, lopózol
egyre távolabb a szívtől és szótól,
hogy sejtjeidből se nőjön a fal,
ami úgy véd, hogy mindent eltakar.

Ahová érsz, már nincs semminek teste,
úgy van nappal, ahogy örök az este,
mert egyszerre, és együtt van jelen
minden, amit megment a végtelen.

Ám, ahogy suhansz, egyre beléd vágnak
apró kis késekkel az álomtájak,
a szellem-ág, a dárda-fűhegyek.
Elönt a vér: a lelkiismeret,

s a szégyen, hogy a sorsoddal úgy játszol,
mint aki saját életére gázol
a bizonyosságért, hogy van még titok.
Alszik a test. A sejtek csillagok.

Tél

A hó átvilágít az éjszakán,
röntgenezi a komor fa-tüdőket.
Hatalmasabb a csend, mint a magány.
A szél torkára fagyott levegőnek

a lélegzethez más esélye sincs.
Saját hiányába dermed az ember.
Szabadon fölragyog a jégbilincs:
a szó az imából kitörni sem mer,

hogy Istenig nőjön föl a sikoly.
Az űr már kicsapódott valahol,
körénk fagytak a bolygók, égitestek.

Hiába hevít éltetőn a Nap,
minden fény csak egy röpke gondolat,
amit Isten elszórt és itt felejtett.

Tűz

Csak szítani, szítani a tüzet,
hogy ne szürküljön be a képzelet,
ez a csendből kimetszett kis vidék
ne legyen bennünk hideg és sötét.

Kint az óriások szele tarol,
a látóhatár vakul valahol,
s a földre lassan rázuhan az űr
csillagtalánul és kegyetlenül.

A mindenséget óvni nem lehet,
végtelen van a végtelen felett,
nincs irány benne, nincs kapaszkodó,
értelmére sem talál rá a szó,

csak kóvályog velünk a gondolat,
söpri a belső galaxisokat,
a teremtéshez már kevés az ég,
és a túléléshez sem lesz elég.

Örökölt világunk, a képzelet
csak szítja, egyre szítja a tüzet,
hogy ne hamvadjon ránk az éjszaka:
az Isten utolsó gondolata.

Öröklét

Egy pillanatnyi öröklét hevében
ég el velünk a talpalatnyi éden,
a végtelen árnyéka imbolyogva
zuhan a hamvadó gondolatokra,

s míg a szétáradó feketeségek
a csillagokkal farkasszemet néznek,
vakul a látóhatár, szemgödrébe
temetkezik a Nap utolsó fénye.

A végtelent nem lehet megelőzni,
a semmit is a folytatás tetőzi,
s míg a világ egyre bolyong a végbe,
hogyan a saját tökélyét utolérje,

már teremti csillagait egy másik
világ az új, talpalatnyi halálig.

Kitörés

Ha kifordul a folyó, égbe árad,
medre bölcsője lesz a magasságnak,
amit parttól partig ringat a fény,
örvényeiben csillagok fürödnek,
sodrása minden úron átsöpörget,
s alázuhog a világ tetején.

Most fordul ki a szikla: szétzilálva
oszlik a keménység energiája.
s kitarja meredek lelkét a kő.
Sok ezer év sikolya tör az égre,
a megkövülés tehetetlensége,
az újraélhetetlen múltidő.

De kifordul a fenyő is, az élet,
ami derekát kínálja a szélnek,
török, ha kell, de tartja gyökerét.
A fenyők lelke az ég kupolája,
csak az Isten lát föl a magasságra,
ahol a lelkek ága összeért.

De ha lelkét kifordítja az ember,
szíve-lelke egy lesz a végtelennel,
melyen égbolt-homloka tör utat
a teremtéssel egyenlő arányban,
ahol Istennek is csak egy irány van:
hogyan látható legyen a gondolat.

És ahol a gondolat teremt formát
csak kompozíciós elem a korlát,
hogyan egyensúlyozza a szárnyalást,
a vég, és végzet szabad kitörését,
hogyan az életbe sorvadjon a nemlét,
és az öröklét teremtsen hazát.

Bölöni Domokos

Haza a mélyben

Jól rendelték az istenek, hogy az ember ne maga válassza szülőföldjét. Az emberiség opportunista. Ma mindenki Kaliforniában jönne a világra. A székeleyek se mind a Hargitán születnének. Módos agyú emberek azzal ellensúlyozták hátrányos szülőföldhelyezetüket, hogy magukhoz emelték az életet adó rögöt. Amely ettől aztán híressé vált. Néha anélkül, hogy tudomásul vette volna. A zsenik földje rendszerint lemarad a világhírben. Bartók Béla szülővárosa langyos öntudatlanságban él. Nem veszi észbe lakossága (népe aligha), hogy ha az ölébe vetett talánnal okosan gazdálkodik, negyedszázad múltán, a világhírű zeneszerző születésének 150. évfordulóján, a művelt világ figyelmének a középpontjába kerülhet, Európa (kis)fővárosa lehet. Bólya romos elfeledettségben szunynyad, holott pompás kis erdélyi zarándokhelyé emelhető, csak hát minek. Hazánk szép lehet a magasban, nem az a mélyben. A mélyhaza fuldoklik a tunyaságban. A harmadik évezred tájai sok tekintetben épp oly avítottak, mint lehettek, mondjuk, a középkorban. Szülővidékem lankáit-dombjait mintha örökös őszi pókháló rejtegené az ég szemei elől. Amikor mégis átveri a mennyei függönyt a darázsdongató októberi verőfény, az ökörnnyállal csípős must illatát is lengeti a lusta hegyvölgyi szellő, és valamelyik szőlőaljai árok-ból a szüreti áldomástól elbódult vincellér világgal megbékélő hortyogása hallik.

Nem mozarti a muzsika.

Az ős az indulást jelentette. Dicsőbe. Valahányszor hivatalos helyen kellett kimondanom a nevét, úgy éreztem magam, mintha vasárnapi ünneplőben volnék, és valamilyen fogadalmat tétetne velem a pap a templomban: Dicsőszentmárton.

Megilletődve tagoltam, feszélyezett az ünneplő kabát. Szűk volt hónaljban. Dicsőszentmárton.

Amikorelőször hallottamígy, elkaccantottam magam. Miaz, hogy Dicsőszentmárton. Ilyen nincs. Dicsőbe, az más. Dicsőbe ment mindenki, aki a Küküllők közén lakott, balavásáriak, kórodszentmártoniak, bonyhaiak, gógánváraljaiak, bernádiak, jövedicsiek, leppendiek, dányániak, héderfáiak, futákiak, lackodiak, csávásiak, mikefalviak, désfalviak, haranglábiak, abosfalviak, vámosgálfalviak, bogácsiak, pócsfalviak, erdőaljaiak, szőkefalviak, csüdótelkiek, magyarsárosiak, botorkaiak, bábahalmiak, dombóiak, ádámosiak, sövényfalviak, magyarkirályfalviak, de magyarózdiak, herepeiek, medvésiek, küküllőváriak, vesszősiek, boldogfalviak, zsidveiek, bethlenszentmiklósiak, bényeiek, magyarpéterfalviak, még a tatárlakiak is, mindenki csak Dicsőbe járt szeredánként, amikor a hetipiacot tartották, és nagyvásárkor. Dicsőbe jártak nemcsak piacozni és bevásárolni, hanem pereskedni is, míg el nem költöztették a törvényszéket. Gyógyulni is: kórházi látogatásnapokon, csütörtökön és vasárnap zsúfolt vagonokkal érkeztek a vonatok. Dicsőbe járt a sok ingázó, dolgozott már anyai nagyapám is az

akkor még Nitrogénnek nevezett gyárban, aztán rokonok, ismerősök a szebb nevű Vegyipari Kombinátban, de munkát adott mindenféle mesterembernek, kőművestől az autószerelőig, asztalostól a tévéjavítóig.

Dicső bizony csak Dicső volt, nem Dicsőszentmárton. Vagyis dolgoz, munkás hétköznap, nem ünnep.

Mondják, már Jókai is kifigurázta mondván, hogy *dicsőnek se dicső, szentnek se szent, s Mártonnak is csak Marci.*

Ebben a Marciban telt ifjúságom gyertyásabbik része.

A negyvenéves érettségi találkozón meg sem próbáltam szembesíteni diákkorom megfakult képeivel a szabadság pünkösdi fényében pár centivel megemelkedett települést, türelmesen megvártam, míg tompul a déli sugárzás, és a folyó vashídját megnyújtja kissé az árnyék, aztán szabadon csatangolhattam ismét, kedvemre. Könnyen bejárható, mert negyven év alatt mindössze négy-öt „pontjához” kapcsolható igazán a létem: az iskolához, aztán Kovácsné házához a vegyipari kombinát felé vezető úton, aztán Bancsi Anna néni Küküllőre rúgó házához a Malom utcában (a nagy árvíz idején tutajjal közlekedtünk a városban), néhány kocsmához-vendéglőhöz, amelyekben többnyire sört ittam, s végül a kórházhoz, amelyben családunk csaknem minden tagja feküdt; meggyógyult vagy éppen kiszenvedett. Nagyanyám, nagyapám, anyám, én (még élek). Ott született első és második gyermekem. Oda kerültem ki a katonaságban kapott fertőző sárgasággal, és amikor egy baleset után könyöktörést szenvedtem, ott gyógyított meg a legendás hírű Mihály doktor. Legerősebb emlékeim tehát nem annyira iskolájához, inkább kórházához fűznek. Nem jártam, nem járhattam az 1916-ban Kós Károly tervei szerint elkészült Magyar Királyi Állami Elemi Iskola szecessziós épületébe, amely 1919-től román állami elemi, majd felsőbb iskolaként működött, mai neve Avram Iancu Gimnázium. Nem volt szerencsém hozzá, mert „az én időmben” már megint elemi iskolaként fungált, különben is én a közeli Vámosgálfalván tanultam ötödiktől. Aztán pedig bennünket, Dicsőben kezdő nyolcadikosokat már nem az 1900-ban elkészült és Sándor János* főispán által felavatott Polgári Leány-, Fiú- és Elemi Iskola fogadott be, – ott akkortájt már csak hetedikig tanultak magyar diákok. A mi évjáratunk az új, szocialista sablon szerint felhúzott épületben kapott helyet; és a kollektivizálás diadala

---

* (S.J.: Marosvásárhely, 1860. nov. 14. – Bp., 1922. júl. 16.: politikus, miniszter. A bécsi műszaki katonai ak. hallgatója volt, majd jogot végzett a bp.-i tudományegy.-en. 1882-ben vm.-i szolgálatba lépett. 1883-ban Torda-Aranyos vm.-ben tb. főszolgabíró, majd főispáni titkár, 1889-ben a vm. alispánja, 1891-től 1902-ig Kisküküllő, 1901-től 1902-ig Maros-Torda vm. és Marosvásárhely főispánja is. Sógorság és politikai barátság fűzte Tisza Istvánhoz. 1903–1905-ben a belügymin. politikai államtitkára, 1913. jún. 10-től 1917. jún. 15-ig a második Tisza-kormány belügyminisztere volt.)

utáni időszak szigorúságát az is mutatta oktatási viszonylatban, hogy minékünk nem engedélyezték például érettségi tabló állítását. Így aztán a tanárok, akik az új tagozatra az „alsó iskolából” jöttek át vagy jártak fel – Orbók Ferenc, Pethő István, Majthényi Zoltán, Szakács András, Kocsis Ferenc, Bálint Tibor, Sándor Dénes, Patakfalvi Jenő és akihez leginkább ragaszkodtam, magyartanár osztályfőnökünk: Gáspár György – csak korábbi vagy későbbi maturandusok társaságából tekintenek a folyosón sétáló öregdiákokra vagy a mindenre rácsodálkozó szeptemberi fikákra.

A „dicsőiséggel” idegenben nem illett dicsekedni. Hiszen ha csak kimondtam a szót: Dicső, máris robbant a röhej; ha pedig elszóltam magam: Dicsőbe megyek, azonnal leütötték a labdát: – *S vissza is jössz? Úgy gondolod, hogy kiengednek?!*

Ha azt mondtad: Dicső, azt értették: bolondokháza. Kedves bolondjai voltak pedig, Jókai pompás regényt írhatott volna róluk, és csakis róluk.

Nekem ez a városka egy nagyon hosszú hétköznapi az életemből.

Dicső annyira „hétköznapi”, hogy mikor Sipos Domokos írósaága kapcsán valamiféle patinával próbálnám nemesíteni, a nagy tehetségű szerző szomorú élete, sanyarú sorsa hamar ledörzsöli a hamis mázt a képről.

Talán csak a Csepreghy András–Csepreghy Henrik szerzőpáros *Dicsőszentmárton régi arca* című pompás könyvében föllelhető színes képeslapok reprotit nézegetve fog el valami torokszorító érzés, a szomorúság, hogy nem *akkor* éltem itt, amikor még nagyon kedves és szép lehetett minden, s ezzel egyidőben valami időtlen szomorúság: hogy mostanra megfogyatkozott magyarsága csaknem teljes tudatlanságban lakja be egyre szűkülő életterét, hogy mennyire nem ismeri városát, nem tudja házai, intézményei, templomai, iskolái, boltjai építettőit és gazdáit, a Városháza, a Megyeháza, a Közkórház, a Nemzeti Szálloda, Kávéház és Étterem, a Pénzügyigazgatóság, a Takarékpénztár, Kaszinó, a „Fényes” (gróf Pekri Sándor kastélya), a Királyi Járásbíróság, az Erzsébet Könyvnyomda, a Vasútállomás (indóház) és a többi jellegzetes épület, létesítmény, az Erzsébet utca, Erzsébet tér, Rákóczi utca, Rákóczi-kert, gr. Bethlen Gábor utca, Sándor János utca, a Küküllő-híd történetét – ma sem, amikor pedig szabad a megismerés, nincs gátja a múltfeltárásnak.

*

Dicső annyira „Dicső”, hogy mikor elgondolom: a modern zene egyik óriása itt született, és a város körülbelül annyit tud róla, vagy még annyit sem, mint Nagyszentmiklós Bartókról, elborzadok. Tihanyi László írta a Muzsika 2006. augusztusi számában: *Egy róla készült és nálunk is bemutatott portréfilmben nekiszégezték a kérdést: hová tartozik? Ha jól emlékszem a válaszára, az valahogy így szólt: „Nézze, én egy Romániában született és ott nevelkedett, Ausztriában és részben Németországban élő, magyar anyanyelvű zsidó vagyok: én mindenhova*

tartozom.” A válasz egyszerre volt szellemes és diplomatikus, egyúttal finoman érzékeltette a kérdés abszurd voltát. Mindig, mindenhol magyarnak tartották, ő is számtalanszor elmondta, hogy magyarul gondolkodik, magyarul álmodik. Nem kérkedett vele, de sohasem tagadta. Halála másnapján a magyar médiumok az MTI hírét vették át: „Elhunyt Ligeti György, magyar származású osztrák zeneszerző.” Halálában – azon kívül, hogy hosszú és embertelen szenvedéstől váltotta meg – talán az az egyetlen jó, hogy ezt már nem hallhatta. Nekünk pedig marad – nem először – a szégyen. (Gondolatok Ligeti György halála után)

Szülővárosa, úgy tudom, kereste és tartott is fenn valamiféle kapcsolatot vele. Megbocsátaná a világ hirtelen támadt opportunistusát, ha legalább halálában befogadná elcsámborgott fiát, aki lám, mindenhova tartozik, oda is, ahol mostani „földijei” semmit sem tudnak róla. Megbocsátaná a kozmopolita világ, ha ravasz húzással bár, de hirtelen fiává avatná a zeneóriást, és művelni kezdené kultuszát, szobrot emelve zsenijének.

Haza a mélyben, haza a Küküllő medrében, a sírgödrök mélyén, haza a rögökben. Gyárfás Elemér, Dosztál Kálmán, Sipos Domokos, Ligeti Sándor, megannyi könyves, pennás ember, ecsettel, karmesteri pálcával, pénzzel és ésszel dolgozó ember mélyhazája, kishazája: Dicső.

(A neten is rejtőzködik. Úgy olvashatsz egyet s mászt róla anyanyelveden, ha Hajdúszoboszló testvérváros honlapjára kattintasz.)

Szent Márton oltalmába ajánlott porfészek. A Márton-napi lúd hirtelen elgágintja magát, s azon-sült-módján, ropogós-pirosan fölszáll, és elhúzza a búsba, a többi vándormadárral.

Sándor János főispán úr városa. A Sándor János-hegy égőzöld *S* és *J* betűi sugalltak valaha valamiféle „magashazát”, hazát a magasban is. Azóta az is becsúsztat lassan a Kis-Küküllőbe.

Dicsőben hétköznapi szeretek csavarogni. Mostanság inkább csak évfordulókra, osztálytalálkozókra, kórusfesztiválokra, ilyesmikre hívnak. És temetések, esküvők is köteleznek. Temetésen nem sírni, lagziban nem inni. Figyelni a szívet, dobog-e még.

Ha tudnék, regényt kellene írnom erről a kedves térről. Előbb gondosan leporolni. Törölni róla mindent, aztán alapítani egy új települést, kitalált lakókkal, ismeretlen hősökkel, akik felépítik a várost, és Szent Márton oltalmába helyezik. És élnek boldogan, az idők időtlenségében.

Egy tiszta szavú regényt, amelynek nincs bűntudata. Egy szerzőtől, akinek nincs már lelkifurdalása.

Mert talán megszenvedte már lelkében sajtó kishazáját.

Burján Emil

Ajánlás

Planéta

(Lászlóffy Csabának)

agyam egyenlítőjén
 belül nincs alkonyat
 tudatként örökölt fény
 pásztázza „álmomat”
 (amely tömény akár a
 nappalok idekinn)
 ti vagytok aurája
 planéta-társaim

Vallani

*Kerényi Jenő
 művei alá*

szobrom bőrén évszakok
 patinája szétcsorog
 belső csendjén mostoha
 széljárások ostora
 sugallja hogy meztelen
 gondolat az életem
 lila hajnalok között
 mossák súlytalan ködök
 mozdulata sors-kovács
 öröklétbe forradás
 vele-érte kell a mi
 igazunkat vallani

2009-08-04

Arány

*Szabó Vilmos
 festőművész emlékére
 (1945 – 2009)*

vakond-szívemre égtáj-évszakok
 keresztthuzata nyit négy ablakot
 csendéletük volnék – de az arány
 kék-űr-üvegben fény-foton-parány

2009-07-05

Varázsfű

*Bogár László
tanár úrnak*

a Csitári hegyeken hány ezer éve *ott* a hó
azt gyászolja hogy világgá ment egy táltos kiscsikó
túl az Óperencián bóklász varázsfű után
földön hever a szerencsénk s aki látja „lázadó”

2009-08-20

Lászlóffy Aladár-monológ

űrmásodperceket csöpögtet a
csillagtoronyóránk rugózata
egyik elnyújtott fogaskerekét
földpályasíkba csiszolta az ég
hossztengelye a zenit és nadír
pontfényhálógömböt köréje ír
mostanig álmodott jövőimet
szép múltatokká ez fordítja meg

2009-04-19-20

Kórus

(Bardocz Barna-búcsúztató)

sorsunk az évszakokkal
kiér a láthatárig
körben csillaghegyoldal
hamvasztja lármafáit
lélekkórus vigasztal
szívek morzéja lázít
egy szülőföldnyi asztal
oázisa hiánycikk

2008-10-26 *(Gyergyószentmiklós)*

Paizs Tibor

A kolozsvári hóhér

Más körülmények között egyszerűen csak kirándulásnak neveztem volna, ám most, ezeréves államiságunk évfordulójának küszöbén erdélyi kiruccanásomat kissé tréfásan, de azért némi benső komolysággal Honfoglalási Emléktúrának neveztem el. Erdély visszajár – mondtam. Ha másként nem is, ábrándjaimban s szép emlékezetemben mindenképp. Ábrándos voltam és önfeledt. Mint napjaink farmernadrágos Szindbádja, ki egy budai sörkert előtt hintájába száll, úgy ültem be a Ladába, s utasítottam a kocsist: hajts kelet felé, fuss elébe a pirkadatnak, tamáskodó szememmel akarom látni a világ e szegletének mosolyát. A motor felzúgott, a kocsis pántlikás ostorával a lovak közé csapott, s a száguldó iram, a múltó évek s a könnyű bor hajósunkat álomra csalták.

Rossz álomra számtalan oka lehet az embernek. Nem csak a nehéz éték, a nehezen emészthető közállapotok és a lidércfények bolygó tüzével rémisztgetnek. Az érmeleléki lápvidéken látni ilyent, a hajdani rejtékadó nádasok helyén, amit már feltöltött az idő szennyes hordaléka. Tőzegek, süppedő ingovány, akár a honi valóság.

Mint kigyulladt mocsárgáz imbolygó lángjánál a prikulicsok, úgy tántorognak a furcsa felszíni árnyak, s alant a mélyben az ezerszáz éves haza, az egymásra rétegződött ősök, a Hét Vezér, Mátyás fekete serege, s maga Mátyás, meg az igazság, Szent László, Báthory fejedelem, Petőfi s a többi dicsőséges s mind a dicstelének légiói, akik a megszámlált évszázadok alatt szervessé nemesedtek, s most ha pislán is, de égnek a mocsár felett.

A tájék most mintha idegennek tűnt volna Szindbád számára, s csak sejtette, hogy merre jár. Valahol Erdélyben, a hajdanvolt virágos kertben, ahol jóra való férfiak és szigorú asszonyok szabták valamikor az élet rendjét – mindig a pontos mérték után. Mígnem elveszett a mérték.

Mióta a hazát, e szép mívű porcelánt a nagy hatalmak lakomáján cserepeire taposták egy Párizs melletti palotában, az ember mindig felszisszen, ha Erdély földjére lép. Szétszakadt a haza, s azóta is egyre szálalódik – „foszlásnak” indult hajdan dicső magyar.

Nyolcszáz év óta Erdélyt három nép lakja: a magyar, a román, s a szász. Ha egy asztalhoz ültek, akár barátokként is összeültek, de ha ki-ki a maga körében volt, tekintetében kihuny a békés tűzhely parazsa, s a kölcsönös sérelmek emésztő lángja szikrázott ki a másik kettő szalmafedele felé. Melyikük tudta nyugodtan álomra hajtani fejét?

Mindháromuk hazája volt, de az elsőbbség okán a kizárólagosságra törekvő poli-

tika mesterséges törésvonalakat hozott létre közöttük, s ezt még csak elmélyítette hitbéli hovatarozásuk is. A habitusuk, a kultúrájuk, az erkölcsaik is mások voltak. Kolozsvár-szerte ismert a vicc, hogy miként akarta megszabadítani a keresztre feszített Krisztust a magyar, a szász s a román. A magyar azt mondta: „küzdjünk meg érte!” „Az nem lesz jó – vélte a szász, vigyük a dolgot a törvény elé.” „Ugyan – legyintett a román – megvárjuk, amíg beesteledik, s ellopjuk.”

A vegyes lakosságú Brassó román KISZ-titkára mesélte volt, „Ha öt órára akarok gyűlést összehívni, a románnak azt mondom: jöjjön négyre, a magyarnak, hogy fél ötkor kezdődik, a szászt öt órára hívom, s akkor már el is kezdhetjük.”

A szászokkal ma már nem kell számolni, Ceausescu a legtöbbjét eladta koldus obulusért. Tartott tőlük, nem látott a szívükbe, nem olvasott a gondolataikba, erősebbek voltak, mint a magyar. Mi képmutatásban alulmaradtunk, bennünket könnyebben kiismerhetett. Rólunk még hitte, hogy pásztorokodhat felettünk. De rossz pásztor volt, s még a maga népét sem csapta ki a legelőre jóllakatni, becsapta, s csak bikasóval tartotta egy szűkös karámban. Egy Kolozsváron született fiatal magyar lelkész, Tőkés László kellett ahhoz, hogy erre ráébressze őket, s a nyáj elcsapta a pásztort. Aztán a nyáj szétszéledt: a szász, a sváb Németországba futott „töröknek”, az erdélyi magyar Magyarországra „románnak”.

A gyarmattartó nép ostoba fölénytel lenézi a gyarmatok népét, holott onnan szerzi be a szellem legizgalmasabb ízű fűszereit, a lélek tiszta levegőjét, a Krisztusért bajvívásra kész indulatot. Az persze már külön lapra tartozik, hogy mi okból vált oly sok anyaországi számára átjárhatatlanná a véráram, ugyanazon szív jobb kamrájából a balba. Hitvány ember persze az erdélyi magyarság között is akad egy bő szekerderékra való, kiknek magyar nyelvét kitépte az ideológia, s szája csak idegen szóra nyílt. A legtöbb erdélyi viszont úgy tekint az anyaországra, mint az oltáriszentségre, ha attól sorsa jobbrafordulását reményli. Csakhogy az anyaország számottevő része a hosszú évtizedek rossz nemzetpolitikája miatt közömbös, restségben serény, s ezért az erdélyiek restellik leginkább magukat. Az utolsó magyar férfi, aki még képes volt emlékezetébe idézni a fogalmi hazát, a méltatlanul mellőzött költő, Gellért Sándor egy omladozó mikolai ház pitvaráról imígyen jajdult a magyarság felé: „Nagyon szegény lehet az én népem, ha helyzetét a magam sorsán mérem.”

Egy évtized alatt közel félmillióan hagyták el Erdélyt. A színe jött, a java maradt. A maradéknak lenne igazuk, ha a többségi politikusokat elcsendesíthették volna. Ceausescu kutyaként végezte, de a bölcs nép – ha a „Scornicesti tölg” gyökéretéből sarjadt mai süvölvényekre gondol – helyesen látja, hogy a farkas a szőrét ugyan elhagyta, de a természetét nem. Miként a bánatos ember, ki öklével törli le könnyét, úgy maszatolódott el Erdély egy idegen orcán.

Elindult hát Szindbád szülőházát s házat felidézni, emlékekbe szenderedni,

megsejteni a régmúltat s hírül venni a jövőndőt. Mert Magyarország számára valószínűleg, de képletesen is Erdélyben kél fel a nap, s innen nézve ott alkonyul be lelelőbb.

Honfoglalási emléktúrára indult hát Szindbád, s valóban foglalni készült a lélek hacsak egy szívtájéknvi parcelláját is az elveszett, elvett, elhagyott – melyik az igazabb? – anyaföldből.

Az ártándi határátkelőhöz közeledve, még éber állapotban ötlött eszébe a fordulat: miért ne nevezhetné ezt a vállalkozást, mármint a visszatérés megkísérlését, a magyarok bejövetelének.

Ezek voltak utolsó értelmes szavai, félig a költők szárnyas lován – hogy bár a ló révén legyen valami köze az ősiséghez – félig a Ladában ülve, mert mihelyt a grenicer kis akadékoskodás után megadta magát, s a fogat Nagyvárad irányába vágatott, Szindbád álomra szenderült.

Aki szívére fekszik, rosszat álmodik. Márpedig e testhelyzetben útja során csak ritkán változtatott. Hogyan is tett volna másként, hiszen az otthoni döngölt pitvaron ágyazott lelkének. Szíve szünni nem akaróan bánkódott amiatt, hogy mióta utolszor látta, a dolgok mennyire megváltoztak ahhoz képest, amilyenek a valóságban soha, csak az ő szép emlékezetében voltak.

Rosszat álmodott, hiszen Bagarszentjánosnak már nincs magyar neve a helyiek nyelvén, csak a helynévszótárban, akárcsak Harangmezőnek, e szép hangzású falucskának, amely még a helyi magyarok emlékezetéből is kihullott.

Tovább haladva hajósunk szomorú szívvel tapasztalta, hogy Nagyvárad, a Peceparti Párizs, az operettek városa, e hajdan szép és csábító primadonna is megöregedett, elfáradt, fodros ruhái elnyűttek, arcán hamis pomádé. A város, mint egy kacér asszony, fél szemével Erdélyre, a másikkal az Alföldre kacsintgat. De hajdan, ha megemelte büszke fejét, szemhatára Bécsnél, Párizsnál, Velencénél állapotodott meg. Egyiktől keringőzni tanult, a másiktól a könnyedséget leste el, a harmadiktól a cifrázkodást. De titkon mindig Szent Lászlót siratta, még akkor is, amikor új szerelmével, Ady Bandival vigasztalódott.

A háborúk alatt a primadonnából markotányosnő lett. Járt a hadak útját, s a hadak is mind rajta vonultak keresztül. Innen indultak a katonavonatok Csucsán s Kalotaszegen át Kolozsvár felé.

Hajósunk a havasok lábánál, Csucsán is elidőzött kisé. A kastélyban Adyt és Bertukát kereste, s meglepetten állapította meg, hogy az új gazda, a fűzfapoétából mogyoróvessző-politikussá lett hajdani „barát”, Octavian Goga a cselédházba számúzte a „Hortobágy poétáját”. Szindbád csalódottan fordított hátat a bizánci pompának, s a közeli vendégfogadóhoz hajtatott, hogy a szépséges havasi román parasztlány, Anica felől érdeklődjön, akitől a helyi monda szerint a költőnek fia született. Szó sem igaz az egészről!

Kolozsváron, a Farkas utcai templom előtt – ebben a Mátyás korabeli építményben szűk negyven esztendeje a kálvinista egyház utasunkat is befogadta –, nem messze a helytől, ahol az első Nemzeti Színház állt, miként azt a Kolozsvári testvérek bronzba álmodták, Szent György megöli a sárkányt. Hajósunk álmában minden a visszájára fordult. Kolozsváron, de Erdély-szerte a sárkányok marnak a Szentgyörgyökbe. Igaz, védtelenek, páncélzatuk hiányos, önérzetük pajzsa le-lehanyatlik, belefáradtak a küzdelembe, a sárkányok pedig mindeközben egyre több fejet növesztettek.

A „kincses város” jelző nem anyagi gazdagsága, nem jóléte s fizikai biztonsága, hanem iskoláinak hírneve, hajdani lakóinak bölcsessége alapján ragadt Kolozsvárra. De hova tűnt a hajdani dicsőség? Trianon szeszélyes paripája levetette magáról a Szentgyörgyöket, miközben lovat adott némely kötélfonók alá (Funar Gheroghe, Kolozsvár hajdani magyarfaló polgármesterének neve szó szerinti magyar fordításban: kötélfonó). Álmában rémülten látta, amint a sárkány mohó étvággyal fal fel utakat, s igénytelen szürkeséget köpköd mindenre. Pompeji romjai épebb állapotban maradtak fenn, mint a verespataki házak, amelyek némelyike ma már csak egy gazdag kort idéző film díszleteként hat magányosan álló homlokzati falával. Hogyisne lett volna gazdag, hiszen a Monarchia idején itt volt az aranybányászat központja.

A közöny és az igénytelenség a működő Vezúv erejénél is rombolóbb. Különösen azt hagyják pusztulni, amit magyar kéz és szellem alkotott. Ott ma már minden az övék, mégis nekem fáj jobban, ha tönkremegy. Vagy tán még mindig nem érzik magukénak sem a házat, sem a hazát? – töprengett el a látottakon Szindbád.

Már a honvágy, ez a hajdani szertelen sóvárgó sem a régi – állapította meg keserűen utasunk. Volt idő, amikor ha hámjába állt, a Királyhágótól a Gyimesekig vágattak egy trappban. Ma már, hogy együtt öregszenek, jobbára csak felnevelő otthonáig, Kolozsvárig, jó esetben mezőségi szülőfalujáig, Magyarpalatkáig viszi – poroszkálva.

A haza ott kezdődik, ahol a szomszéd házat is védelmedbe veszed. Nosza nézünk hát be a Házsongárdi temetőbe. Rokonlátogatóba, szűk körű családi vizitre, nagyszülőt, apát, anyát, testvéreket látogatni. Egy-egy pisla mécs ingadozó világánál emelve lelke fényét mély értelmű kincsei ragyogásához.

Kolozsvár igazi kincseit e sírkert rejti. Itt nyugszanak – ha tudnak – a Bánffyak, a Bethlenek, a Dávidok s a Deákok. Ide temették Apáczait, Szenczi Molnár Albertet, Misztótfalusi Kis Miklóst, Kriza Jánost, Dsida Jenőt. Itt pihent meg Kós Károly, Szabó T. Attila, akárcsak a szép emlékezetű Bajor Andor vagy Szilágyi Domokos, a halálba kergetett költő, s ki tudná felmondani véghetetlen sorukat...

Még a várost járva szerzett tudomást róla – Kolozsvár-szerte terjedt a híre –, hogy Petőfi utcai omladozó háza előtt, szemközt a Házsongárdi temető bejáratá-

val, éjszakánként megjelenik a város hóhéra, Rettegi József, amúgy ünneplőben, bárányprémes mentében, sötétkéék mellényben és nadrágban, lábán magas bagariacsizmával. Szakasztott úgy, ahogyan száz-valahány éve a városi tanács költségén elhantolták.

A hóhér házába soha senki nem költözött be, s lám milyen jól tette, merthogy visszatért a gazda. S hogy miért tért vissza, azt is tudni vélik a kolozsváriak: felmondták több mint száz éve bérelt helyét, öröknek hitt otthonát a Házsongárdi temetőben. Azóta csendőr őrzi a temetőbejáratot. A kolozsváriak tudni vélik azt is, hogy mi végett...

Szindbád már szemlélődése kezdetén rémulten tapasztalta, hogy a temetőkertet is „átrendezték”. – „Valakik lopják a város kincseit – állapította meg keserűen. – Hányszor, de hányszor cserélt gazdát történelme során a város, de a temetőkertbe rejtett kincseit, amelyek mindenkor a magyar nyelv, lélek és jellem őrzésére és épülésére intették az élőket, messzire sugárzó szellemét az utóbbi időkhöz senkinek nem jutott eszébe kiánsni” – tört fel belőle a keserű panasz. Hogy is tették volna, hiszen e sírkert s Erdély-szerzte az ehhez fogható volt a legszilárdabb bizonyítékai a magyarság századokig nyúló jelenvalóságának ezen a tájon. E néma helyek védtek nyelvünk s a szív javait a történelem hamiskártyásaival szemben.

Bizonyíthatták Mátyás királyunk dák atyafiságát, csempészhettek bármiféle ősiségüket „igazoló” tárgyat a régészek keze ügyébe, elvitathattak akármit, küldhették ellenünk a hazugok légióit, ez a kis különítmény, fenn a dombtetőn, a Házsongárdban, minden érvükre rácáfolt. A temető néma hadteste kőbe, fába vésett pusztá nevével vert vissza minden támadást, s védte hazánk s nyelvünk határait.

Csak fel kellett pillantani a sírkeresztek erdeire, és máris nyilvánvalóvá vált, hogy kit illet itt az ősiség. Akikkel szemben az élők érve hatástalannak bizonyult, azokat a holtak győzték meg.

Kolozsvár híres sírkertjét 1585-ben nyitották meg, s még a közelmúltig is csupán elvétve lehetett román nevet olvasni valamely fejfán. Ám az utóbbi egy-két évtizedben a halottak kertjében is elkezdődött az „asszimiláció”.

Ma a Házsongárd főútjai mentén egyre ritkább a magyar név a köveken. Az ősi sírokat kihantolják, s a betelepedők még életükben felépítik helyükön a maguk hivalkodó, bizánci cifraságú kápolnáit. Sátáni, sajátos honfoglalás ez.

Számunkra már nincs hely ebben a temetőben. Kolozsvár kincseit titkon fosztogatják. Egy ilyen akció során lakoltatták ki a kolozsvári hóhért is. A helyiek tudni vélik, hogy az esetet nem hagyja megtorlatlanul. A fejfákat le lehet dönteni, nevéket el lehet törölni a kövekről, de hajléktalan halottainkkal szemben minden fondorlat hiábavaló, mert a halottak makacs lények, ha kell dühödten, vadul, de a végsőkhöz ellenállnak, kitartanak. Megvédik jussukat, foggal, körömmel vereksze-

nek érte, hideg, makacs bátorsággal kapaszkodnak bele abba, ami a sajátjuk. Mert nekik már nincs vesztenivalójuk, ők már nem félnek még a haláltól sem. Talán ezért járőröznek mostanság rendőrök a temetőben.

Aki szívén fekszik, rosszat álmodik.

Nosza, hajts tovább, egyenest a Székelyföldre, beszédem van a parasztkirályal – szólt oda kocsisának, s a lovak egy szempillantás alatt Dálnokra röpítették utasunkat. Dózsa Györggyel parolázott.

– Rosszul tudta Ady: nem es voltam én sem bús, sem bocskoros – mondja a morgunga székelykirály, s hatalmas bronztalapzatáról részint Temesvárt tartja szemmel, másrészt a templomot ügyeli, amelyben nemrégén 1624-ből való rovásírásos falrészeket tártak fel.

Visszafelé már poroszkálva haladt a kocsi. Az Uzon szomszédságában lévő folyó neve: Feketeügy.

A helybéli temetőben Szindbád ismerős fejfára akadt. Keresztje jobb szárnyát letörték. A sír gazdájának gyerekei három kontinens országaiban élnek szétszóródva. Nem jókedvükben mentek világgá.

Fentebb Szentivánlaborfalva. Az útmenti házak előtt almával teli edények, rajtuk kis cédulán a gyümölcs ára, de a portékát nem vigyázza senki.

– Hát nem fél-e, hogy meglépnek fizettség nélkül? – kérdi Szindbád az idős gazdát belépve az udvarra.

– Nem nekem, neki van félnivalója ejsze. Ha azt teszi, őt veri meg az Isten – mondja, s rálegyint. A tréfacsináló székely humora, mint a rosszul kezelt bor, megecetesedik a szájában.

Eresztvényben az út szélén Gábor Áron ágyúöntő sírja. Itt kaparták el sebtében a hős szabadságharcos tetemét, a muszka s a burkus bosszúja elől. Ma már ilyen helységnév sem létezik, csak a névszótárban.

Farkaslakán Tamási Áron sírja fölött Kányádi versét idézte: Kívánhat-e ember többet, derékalynak szülőföldet, s két cserefa tömött árnyát szemfedőnek.

Marosvásárhelyen János és Farkas fogadja Szindbádot a Bolyai líceum előtt. Szoboralakjuk megbékélt. A két koponya is jól megfér egymás mellett a Teleki Téka földszinti tárlójában. A semmiből teremtett új világban s eme semmivé lett még újabban a paralellák egyetemes törvénye szerint ismét találkoztak a végtelen és véghetetlen magányban.

Szamosújváron a börtönudvar mögötti temetőben sárga szőrű lován Rózsa Sándor betyáros kedvvel vágat a szabadító magasságba, miközben az örmények gazdag templomában Rubens képén Krisztus a mennybe megy.

A magyarpalatkai dombok a Holt-tenger mélyén, a Mezőségben, bizalmatlanul hátrálnak, akárcsak maradék magyarjai. Csak a tücskök hangolnak a hegyoldalban. Náci, az öreg cigány pereputtya Budapestre készül tánccházi mulatságra.

A huzatos Szamos völgyén átúszik Szindbád fogata. Kalotaszegen, a fiastornyú templomok és válfődíszes menyecskék hazájában, Körösfőn Vasvári Pál bronzszobra int: vigyázz a betolakodóval! Móc fegyveresek gyilkolták le valahol a gyalui havasokban.

Álmodom? – riadt tulajdon kérdésére Szindbád. A határnál – de hát hol itt a határ – egy hivatalból mogorva egyenruhás ébreszti a valóságra. Faggatja: – Elvámolni való? – Csak ennek az útnak minden szennyezőse – válaszolja hajósunk, aki még jól ismeri a mondást, miszerint kutyára nem vetnek hámot, gondolatról nem vesznek vámot.

Pesten már kipakolna, de a kutyát sem érdekli, milyen volt ez a maga „szponzorálta” Honfoglalási Emléktúra. Valamennyien a maguk köldökével vannak elfoglalva. Régen lemetszették már annak zsinórját Erdélyről. De hát minek is mondanám – morfondírozott Szindbád – hiszen úgy vagyok én Erdéllyel – ahogy Kelemen Lajos mondaná -, mint az alsóruhámmal. Közelebb áll hozzám, mint a felső, de hát ingben s gatyában mégsem megyek ki az utcára.

Hajósunk, aki bár megtapasztalta, milyen az élet érdes felülete, nem tudott napirendre térni a látottak felett. Csak a szeme fáradt el, vélte s tudta, mert bizakodó volt, hogy aminek a fonákját látta, annak színe is van, s tavasz jöttével az emberek is reménytelibb arcukat mutatják majd. Nem, nem a naptári tavaszra gondolt, hanem a legbensőbb készítetésekre tavaszára, amely az akaratban rügyezik, levelezik. Ezzel a hittel ült vissza hintájába, s azzal a reménnyel, hogy újabb utazása során meglátja a világ eme szegletének mosolyát is.

Király Farkas

álmokról és városokról

*ezt a várost én sosem álmodom.
kívágja a képsorból láthatatlan olló.
pedig lehetne akár az otthonom.
vagy mi ahhoz leginkább hasonló.*

*ezt a várost, bizony, nem álmodom.
csak azt a másikat, minden éjjel.
ezért is ébredek minden hajnalon
mint a szar, szétszórva szanaszéjjel.*

*jó lapjárásra, édes otthonra vágyom.
bő nyereseményre van esélyem, némi.
szavaim papírrrepülőkké lesznek. ha
oda szállnának, hol valaki megérti...*

mactíre hangján a whisky...

időről és kvantumszingularitásról

beásni magad?
nem tudod, milyen.
érdekel?
a gyalogsági ásó hozzád nő,
karod és markod meghosszabbodása lesz.
bevág, kidob. bevág, kidob.
százszor, ezerszer.
a föld, évszázadok
verejték- és véráztatta humusza,
repülni tanul, majd pörögve hull alá,
odébb kissé.

az elégett puskapor szaga?
nem ismered.
pedig minden télelőn az árad
az összes levetközött bokorból,
minden város, minden út,
minden ösvény
ködlő környékén.

messelátó, tessék. keresgéljünk.
kell nekünk egy fekete lyuk,
tíz fényévyire,
olyan éppen,
mely körül a fény
pont félkörnyit fordul.
időtükör ez: régi képeket hoz vissza.
megtaláltad? íme.
húszéves pillanatok áradnak retinádon.

milyen fiatalok, mondhatod,
jól festenek egyenruhában.
a sosem ökölbe, hanem
ravaszra szoruló ujjakkal, igen.

Zsidó Ferenc

A cipő

Miden úgy kezdődött, hogy L. egy este nem érkezett haza. Anyját, D. Máriát rossz előérzet kerítette hatalmába, de férje, D. Sándor, L. mostohaapja addig nyugtatgatta, hogy ne aggódjon, biztosan valami nő van a dologban vagy a barátok, hisz péntek délután van, ilyenkor ki lehet rúgni a hámból, s hogy meglátja, másnap reggel, de legkésőbb délben jelentkezni fog, kielégülten és/vagy másnaposan, hogy Mária végül elhessegette rossz gondolatait, s nyugovóra tértek. Az éjszaka azonban nehezen telt, Máriának nem jött álom a szemére, idegesen forgolódott az ágyban, Sándor pedig morgott, hogy nyughasson már, őt sem hagyja aludni. Reggel kialvatlanul, ingerülten keltek fel, elvégezték a szokásos teendőket, a reggeli nem esett jól, a kávé sem ízlett úgy, mint máskor. Dél körülre az izgatottság Sándoron is úrrá lett, már mind a ketten az ajtót lesték. De L. nem érkezett. Telefonon nem tudták elérni, a mobilja ki volt kapcsolva. Ettől még idegesebbek lettek. (Mária titokban már az este próbált telefonálni, úgy, hogy a férje ne lássa, mert biztosan csak gúnyolódott volna, hogy mit van úgy oda, L. már felnőtt ember, ott jár, ahol akar).

Valamelyik barátját kellene felhívni, gondolkodott hangosan Mária, de aztán rádőbbsent, nemigen ismeri fia barátait, L. otthon zárkózottan, mondhatni kimérten viselkedett, mostohaapját nehezen fogadta el, talán azért, mert kritikus korban, 16 évesen „kapta”, s bár azóta már három év is eltelt, csak nem akart felengedni, sőt, anyjától is mindinkább elfordult.

Mária kétségbeesetten forgatta agyában a lehetőségeket, hogy hol lehet, mi történhetett vele. Férje még nyugtatgatta, igaz, egyre kisebb meggyőződéssel, de ő már a legrosszabbra gondolt.

Délután már nem volt mire várni, szembe kellett nézni a lehetőséggel, hogy valami baj érte. Rövid tanácskozás után szétosztották a feladatokat: Mária a fia munkahelyére ment érdeklődni, Sándor az ismertebb kocsmákat járta végig. Eredménytelenül. A gyárban a kapus a korábbi napon 3 órakor látta eltávozni a munkaidő után, egyébről, szombat lévén, nem tudott. A kocsmákban senki sem emlékezett rá, hogy ott járt volna, pedig Sándor még a fényképét is mutogatta a bárkisasszonyoknak.

Kullogva, összeszorult szívvel értek haza. A szorongástól elgyötörtnek, kimerültnak érezték magukat. Nincs mit tenni, értesíteni kell a rendőrséget, döntötték el. És értesítették. Hangjuk idegenül csengett: a hitetlenség miatt, hogy ilyesmi velük is megtörténhet. A rendőrök behívták őket az őrre, részletes személyleírást kértek, aztán fiuk közérzetéről, lelkiállapotáról faggatták. Hogy, ugyebár, esetleg,

nem követett-e el valami butaságot... D.-ék először értetlenül néztek, ez meg sem fordult a fejükben, aztán kikérték maguknak, mit gondolnak a rendőrök róluk meg L-ről?! A rendőrök igyekeztek megnyugtatni a házaspárt, majd hazaküldték őket, hogy amint valami nyomra bukkantak, értesítik őket.

És elkezdődött az idegtépő várakozás. Mária egyik szivarról a másikra gyújtott (éppen leszokóban volt, máskor napi 2-3 szállal beérte), Sándor egy ideig morgott, hogy a fene egye meg, mi lehet azzal a kölyökkel, aztán felesége vigasztalásába kezdett, de abban sem volt köszönet, Mária magába zárkózott bánatával, idegesítette férje esetlen nyugtatgatása. Rémképek gyötörték, vérbe fagyva, összeroncsolódott testtel látta a fiát, s ő hiába próbált segíteni rajta, utolsó leheletét a keze között adta ki. Autóbalesetre vagy gyilkosságra gondolt, az öngyilkosság gondolatát tudatosan elhessegette.

Egy teljes nap telt el a tehetetlen várakozásban. Az éjszaka volt a legrosszabb: félálomban lévő, de pihenni nem képes agyuk csak őrlődött a rémképek között, mindent felnagyítva, eltúlozva.

Vasárnap délután aztán csengett a telefon, s a rendőrség különösebb finomkodás nélkül közölte velük, hogy L.-t nemrég megtalálták a régi, felhagyott temetőben, minden valószínűség szerint felakasztotta magát, a helyszínelés még folyik, már értesítették a törvényszéki orvost, ők pedig fáradjanak be a test azonosítására. A test szó hallatára Mária megvonaglott, tetemet, hullát gondolatok, ugye, a fenébe is; elsírta magát, s lecsapta a kagylót. Sándor tért elsőnek magához, csitítani kezdte feleségét, hogy szedje már össze magát, most nincs idő sírásra, menni kell, s különben is, hátha tévednek, a rendőrség újabban már nem olyan megbízható, de Mária legyintett, ugyan, hagyja a szöveget, összeszorította a száját, öltözni kezdett, mire a kabátnál tartott, már a szipogást is abbahagyta. Igaza van, most erősnek kell lenni, mondogatta magában, kilépett az ajtón, férje elkészülését meg sem várva.

Bár a halálban eltorzult az arca, a fiuk volt az, minden kétséget kizárólag felismerték. Szemükben döbbenet, hitetlenség. Egy alig húszéves élet pusztulását semmilyen logikával sem lehet megmagyarázni. A kérdés tehetetlenül dobolt a dobhártyájukon: miért? Miért pont velük történik ez? A rendőrség együttérzéséről biztosította, majd finoman kitéssékelte őket: a testet át kellett adni a kórboncnoknak. Minden jel arra utal, hogy öngyilkos lett, mondta még a helyszínelést vezető rendőr, de azért meg kell várni a halottkém jelentését. Egy fán csüngött, kötéllel a nyakában. Úgy kellett levágni. Felkötötte magát? Felkötötték?

D.-ék összetörten várták a boncolás eredményét, közben, mert ezt sem lehetett odázni, összetelefonálták a szűkebb családot, rokonságot. A hír hallatán mindenki megdöbbsent. Voltak öngyilkossági gondolatai? Voltak ellenségei? A szülei egyikről sem tudtak. Amint ez lenni szokott, a pletyka is megindult, az emberek

öngyilkosságról beszéltek, s hogy biztosan a mostohaapja miatt, de azt is mondogatták többen, hogy a mai fiataloknál sosem lehet tudni. Igaz is, mostanában olyan szótlan volt, olyan hallgatag, támadt fel néhány ismerősében a késői felismerés. Ki tudja, mi nyomasztotta? Egyesek sajnálkozni kezdtek, amiért nem figyeltek jobban rá, nem tulajdonítottak jelentőséget az árulkodó előjeleknek. D.-éket a fájdalom mellett a szégyen is kezdte emészteni, hogy ugyan, mit gondolnak az emberek, milyen szülők lehettek ők? Mert ki gyereke lesz öngyilkos...? Persze, ezekben a gondolatokban egyelőre nem tudtak túlságosan elmélyülni, mert a temetés szervezése miatt kész bolondokháza lett a lakásuk, rokonok, szomszédok, mindenki segíteni próbált, mindenki sopánkodott, hogy mekkora tragédia, s hogy ki gondolta volna.

Másnap kézhez kapták a halottkém jelentését is: öngyilkosság, minden kétséget kizárólag, a testen más külső erőszak jelét nem fedezték fel (mint ahogy a rendőrök sem találtak más nyomokat a helyszínen). Nem volt mit tenni, D.-éknek szembe kellett nézni a ténnyel – ha gyilkosság lett volna, bizonyos értelemben megkönnyebbülhettek volna, így azonban hordozniuk kellett annak lelki terhét, hogy közvetett módon ők is felelősek a történetekért. Legalábbis a világ szemében.

A temetés hatalmas volt és szívszorító. Egy ilyen fiatalember halála nagy esemény, ott voltak a rokonok, barátok, munkatársak, szomszédok; az öregasszonyok még a harmadik utcából is eljöttek (bár csak hírből ismerhették L.-t), mert hát milyen jót lehet könnyezni ilyen nagy tragédián.

Mária végig sírt, a koporsó leeresztésekor hisztérikus zokogásba váltott át; Sándor csak komoran bámult maga elé.

A neheze csak azután következett. A gyász csak akkor kezdte igazából letaglózni őket, amikor a tor végeztével lassan az utolsó rokon is elköszönt, együttérzéséről biztosítva D.-éket, és ők magukra maradtak az elcsendesült lakásban. Ténferegtek, fel-alá járkáltak, Mária el-elsírta magát, Sándor a fogát csikorgatta. Olykor mondtak egy-egy kószá fél mondatot egymásnak, de többnyire csak hallgattak, valamiért nem voltak képesek megnyílni egymás előtt.

És következett az éjszaka, s amitől legjobban féltek: álmukban megjelent a fiuk, és a következő és az azt követő éjszakán is megjelent, újra és megint; mindketten vele álmodtak, többnyire meglepően hasonló dolgokat: L. teste élettelenül himbálózik a fán, csönd van, csak az esőben átnedvesedett kötél halk nyikorgása halaltszik; vagy halálsikolyát hallják, s talán egy erőtlen „segítség”-et, máskor pedig csak felakadt szemeit látják, melyek ugyan kiürültek a halálban, ők mégis vádat és szomorúságot véltek felfedezni benne, és persze felriadtak, hideg verejtékben fetrengve, és visszaaludni nem tudtak, de nem is akartak, nem is mertek. A kialvatlanságtól, idegkimerüléstől nappal is egyre nyomottabbakká, fásultabbakká váltak, életük végképp kizökkent normális kerékvágásából. Belső zavarodottságukat

csak fokozta, hogy bár a lelkipurdalás egyre inkább eluralkodott rajtuk, magukban tiltakoztak ellene, értetlenkedtek, ártatlan áldozatnak tekintették magukat. Ekkorra a rémálmok is „letisztultak”: leggyakrabban a temetőből látták jönni fiukat, mezítláb, dideregve; megállt az ágyuknál, és sírós hangon azt panasolta nekik, nem tud nyugodtan pihenni, mert a sírban, a hideg koporsóban nagyon fázik a lába. S hogy neki az a cipő kellene, amit akkor este lehúztak a lábáról.

Amikor először szóba hozódott ez az álom, amikor kiderült, hogy ismét csak ugyanazokat a képeket látják, mondatokat hallják, valamelyiküknek kiszaladt a száján: kísértet. S bár a babonákban, túlvilágról visszajáró szellemekben nem hittek, most mégis elgondolkodtak, miért jelenik meg minden éjjel álmukban a fiuk, miért nem nyugszik sírjában, s hagyja nyugodni őket is. Kezdték elemezni mondatait, ködösnek tűnő kijelentését a cipőről, s mi az, hogy lehúzták a lábáról? Kik húzták le, miért húzták le? Aztán eszükbe jutott: a nyomozó is mondta, de akkor nem tulajdonítottak jelentőséget neki, hogy amikor rátaláltak, nem volt cipő a lábán, mezítlábas nyomai jól kivehetők voltak a novemberi sárban. Cipőjét a rendőrök utólag sem találták meg (vagy talán nem is keresték), nekik akkor, a hirtelenül rájuk szakadt bánatban nem jutott eszükbe ilyesmivel törődni, most viszont annál inkább. Miért volt mezítláb? Mi lehet azzal a cipővel? Miért emlegeti annyit álmukban a fiuk? Agyuk vadul örölgette a lehetőségeket: valaki ellopta a fiuktól a cipőjét? Esetleg valami dulakodás közben vészett el? Vajon nem erőszakos cselekedetre utal a cipő hiánya? Vajon nem csapta össze a rendőrség a nyomozást, téves következtetést vonva le? Más is mondta már, hogy manapság a rendőrség már nem olyan megbízható! Néhány nap tanakodás után felkeresték a bűnügyi osztályt, s nyomtatékosan felkérték a parancsnokot, indítson új nyomozást, mert meggyőződésük, hogy a cipő hiánya valamilyen büntényre utal. Szorongásukat, ideges kéztördelésüket látva a parancsnok megígérte, hogy újra kezdik a nyomozást, majd udvariasan kitessekelte őket, azzal búcsúzva, hogy majd értesítik a fejleményekről.

D.-ék két hétig vártak az értesítésre, közben továbbra is rémálmok gyötörték őket, majd az idegfeszültséget tovább nem bírva ismét bekopogtak a bűnügyi osztályra. A parancsnok ezúttal már sokkal türelmetlenebbnek mutatkozott, kerekpereg kijelentette, hogy ők az ügyet lezártnak tekintik, ha a kedves szülőknek a haláleset miatt lelki problémái vannak, azt ő nagyon sajnálja, de azokkal pszichiáterhez forduljanak, ne a rendőrséghez. D.-ék leforrázva jöttek ki, a rendőrség felelőtlenségéről érthetetlen fél szavakat mormolva.

És otthon folytatódtak a lidércálmok, az ideges tépelődések, amelyek lassan örületbe kergették D.-éket. Pár nap elteltével belátták, segítségre van szükségük. S különben is, tenni kell valamit, mert ez így nem mehet tovább. Ebbe a tétlen várakozásba bele lehet örülni. Egyikük sem pszichológusra, netán pszichiáterre

gondolt, hanem valami javasasszonyra. Nem afféle vásári hókuszpókuszolóra, aki kártyából, netán tenyérből vagy kávézaccból jósol, hanem egy igazi médiumra. Korábban nem hittek az ilyesmiben, és azt is lenézték, aki hitt, most azonban végső elkeseredésükben, s mert azt látták, a hivatalos szervek cserben hagyták őket, csak ráfanyalodtak. Hallottak róla, hogy a városban is van szellemidéző, de mivel nem akarták, hogy kiderüljön, hogy ők is felkeresték, mert az pletykára adna alkalmat, így inkább X-be, egy távoli nagyvárosba utaztak el, ahol egy híres javasasszony tevékenykedett (reklámhirdetését az újságban olvasták).

A javasasszony (hetvenöt körüli, egyedül élő, kövérkés, jóságosnak tűnő öreglány) figyelmesen végighallgatta D.-ék történetét, közben bólogatott, a rendőrség álláspontját nem firtatta, hanem azt mondta, több hasonló ügyet ismer, és általában megoldhatók voltak. Legutóbb egy olyan esete volt, hogy a szellem egy ezüst hajtű miatt járt vissza, amit a férje eljegyzésükkor ajándékozott neki, s amit halálakor a lánya megtartott magának. Addig nem volt nyugta, míg egy borús, csillagmentes éjszakán meg nem nyitották a sírt, s oda nem tették a koporsó mellé a hajtűt. De utána soha többé nem jött kísérteni. Ez a megoldás. Meg kell nyitni a sírt, s oda kell tenni melléje azt a cipőt. D.-ék bólogattak, hogy igen, ez a megoldás. De van egy bökkenő, nincs meg a cipő, illetve nem tudják, hogy melyik cipő az, amelyiket a fiuk keresi. Azt a cipőt elő kell keríteni valahonnan, zárta le a beszélgetést a javasasszony, figyeljék továbbra is, mit mond a fiuk, talán nyomra vezetni őket.

D.-ék csüggedten tértek haza, azt remélték, a javasasszony egy csapásra megoldja problémájukat, csalódottan kellett megállapítaniuk, hogy a dolgok nem mennek ilyen egyszerűen: a módszer megvan ugyan, de hiányzik az eszköz. Mária arra gondolt, örjöngeni lenne jó, vagy legalább sikítani, de az nem segít, egyáltalán nem segít, valamit ki kell találni, mindenképp ki kell találni.

És folytatódott a lidércálmos éjszakák sorozata, de hiába kereste fel minden éjszaka őket a fiuk, soha egyetlen szót sem mondott arról, hogy hol lehet az a cipő.

Vajon annyira fontos, hogy pont az a cipő legyen? – tette föl egy napon a bárgyú kérdést D. Sándor, a felesége először leintette, aztán kétségbeesésében ő is belekapaszkodott a lehetőségbe: vajon nem fogadna el egy másik cipőt? Meg lehet-e úgymond téveszteni a szellemeket? Előszedték fiuk cipőkollekcióját (semmilyen holmijától, személyes tárgyától nem váltak meg), bakancs, csizma, két pár félcipő, szandál, tornacipő, papucs. Vásárolhatnánk is még egy-két párat, mondta Mária tétován, s már majdnem le is intette magát, de Sándor ráharapott az ötletre, igen, azt is meg kell próbálni. Választottak hát egy szép lakkcipőt, mert tudták, hogy a fiuk mindig szeretett volna egyet, de sosem vett, részint a pénz miatt, részint meg azért, mert hát hová vehetné fel; s egy sportcipőt is vásároltak, azt a márkát és fazont, amiről tudták, hogy kedveli.

Meg kell nyitni a sírt, s mindet bele kell rakni, született meg az elhatározás bennük. Igen, meg kell tenni. Lehet, hogy nincs sok értelme, de úgyszólván meg kell próbálni, mert valami tenni kell, mert a tétlen várakozást nem lehet bírni.

Mivel másra az ügyet nem merték volna bízni, így hát maguk készültek elő a feladat végrehajtására. Nappal kivitték, s a növényzetben elrejtve „ottfelejtettek” a sírnál egy ásót és lapátot, s éjszaka kilopóztak a helyszínre a cipőkkel. Temetőőr nem volt, nem telt rá a kisvárosnak, így rajtakapástól nemigen kellett tartaniuk, hacsak valami holdkóros beléjük nem botlik. Láb felől nyitották meg a sírt, kapkodva végezték a munkát. Nem ástak túl mélyre, mert irtóztak annak gondolatától, hogy elérhetik a koporsót, így amikor egy akkora gödör kialakult, hogy az a 6-8 pár lábbeli beleférjen, egy-kettőre beledobálták, gyorsan visszatömték a lyukat, lehetőség szerint eltüntették a nyomokat, a szerszámokat bevágták egy közeli bokorba, s elslisszoltak. Torkuk a szívükben dobogott, a félelem, a hidegrázás csak most, a munka elvégzése után tört rájuk igazán. Mindig is irtóztak a halottak világitól, korábban el sem tudták volna képzelni magukról, hogy képesek lesznek ilyesmit megtenni. Aztán, mivel a temetőt sikerült gond nélkül elhagyni, senkivel sem találkoztak, senki sem mérte végig gyanakodva őket, kissé megnyugodtak. Amit lehetett, megtettek. A többi nem rajtuk múlik.

Hajnali négyre járt már, amire lefeküdtek, s várták, mi lesz az eredménye a munkájuknak: megjelenik-e a fiuk, vagy sem. Ha nem jelenik meg, akkor azt jelenti, hogy elfogadta a cipőket, s akkor ők megnyugodhatnak, ha viszont nem... De ehhez el kellene aludni. Kattogott az agyuk, idegesen forgolódtak az ágyon, várták, hogy végre essenek túl a próbán; aztán újra kétségek kezdtek gyötörni őket, az aggódóbb felük azt sugallta, jobb, ha nem alszanak, mert akkor nem tud jönni a fiuk, ha netán akarna is, akkor még legalább egy napig halasztódik a válasz, a bizonyosság, ami jót és rosszat egyaránt jelenthet; de nem, pörölt ismét a józanabbik énjük, mégis jó lenne most túl lenni, de nem, még nem, riadt föl ismét a félelem bennük. Így fetrengtek álmatlanul, már reggel volt, már kilenc óra is elmúlt, aztán már tíz is (hétvége volt, nem kellett munkába menniük), de ők még mindig nem keltek fel, még mindig várták az álmodást, még mindig kergették az álmodást, kimerült agyukban kusza képek villóztak, szemük, fejük fáj a fáradtságtól.

Tizenegy után, amikor ők még mindig kábultan, kimerült tehetetlenségben, ébren heverték az ágyon, egyszer csak csengettek az ajtón, egy rendőr volt a bűnügyi osztályról, udvariasan szólt, hogy fáradjanak ki a helyszínre, mert valaki meggyalázta a fiuk sírját.

Kamenitzky Antal

Játsszál velem

Ha a csillagpor elszállt, elfogyott,
elégett minden tűz, lehullt a villám
hazudj, mosolygó asszony, boldogot!
A verset füstre, futótűzre írnám,

mert test és lélek nálam elfogyott.
Már nincs szavam halálra, szenvedésre,
agyam henye, s hiába dolgozott,
szerelem sincs, ha volt is egy kevéske

s az önbecsülés toldott-foltozott,
hiába nézek Istenre, az égre.
Biztass mégis, hitelbe dolgozót,

fogjál munkára, foglalkoztass, éltesz
kínálj a bűnnel, a tiltott gyümölcssel,
játsszál velem, mint földrengés a földdel!

Csillagláncokon

Nincs annyi fény az isteneknél, mennyben
és annyi árnyék nincs a lelkemen,
hogy téged megmintázna újból, szebben...
Az ifjúság, a szépség vagy nekem.

Enyém vagy mindig tiszta éjszakákon,
így tartok rabnőt csillagláncokon.
Megmártózva a mosolyodban fázom
és bőröd érintését lángolom.

Titkos szerelmem, elvesztett hitem,
talált kincs, mely pihent a föld alatt
hajadba élve eltemetkezem,

s a fésődön a versem fennakad.
Mint angyalok röpülsz a szárnyamon
túl életem, parázsló bánaton.

Lőrincz György

Ébredés

...a kávéillat belengte a szobát, finom, barna illat szállt, sötét aranyozású, meleg és ínycsiklandó, szállt, szállt most körbefoghatta, lenghette asszonya arcát, fejét, mert az álmában elmosolyodott, az ő szép és még mindig kívánatos asszonya elmosolyodott, finoman, kéjesen felsóhajtott, nyújtózott is egy icipicit – beteljesült sóhaj volt, simogató, lágy és mégis lüktető, olyan, amelynek holdudvara van, napudvara, fejét finoman tenyerébe fektette, tenyerét öntudatlanul feje alá tette, el is mosolyodott, mosolyában volt valami a végtelen akarásból, a lábait felhúzta egészen a mellbimbókig, teljesen összekucorodott, de nem fázósan, didergően, hanem kéjesen, a férfi elképzelte a mellbimbók sötét holdját, barna csöndjét, ahogy remegően, ruganyosan megrázkódnak föl-le, föl-le rezzennek, mint a szőlőgerezd fürtjei, nesztelenül, finoman és kívánatosan, hamvasan és harmatosan, hamburger, kékfrankos szemek csillannak fényes erezzel, a napfény rézsútosan ráhull a ruganyos és hivalkodó mellbimbókra, amelyek úgy feszülnek, mintha lábujjhegyen állna egy dalmát szikla ormán, és fénylik, fénylik lent az Adria, sötétkéssel lengve be a tájat, igen ott áll asszonya bikiniben, de akár meztelenül, gyöngyszemekként csillognak bőre pórusán a vízcseppek, briliánsként fénylik, gördül, fel-alá, érezni lehet a mellbimbók kissé sós, tengerízét, a mellek most teljesen betöltik a szem mezejét, a szem írisze rátapad, befogja, azok teljesen nagygyá válnak, fölragyognak, holdjuk kitágul, holdjuk kitágul, most újból körbesimogathatja a nő arcát valami álmom, rezzenés, mert megmozdul, fölsóhajt kisimít egy hulló hajtincset az arcából, a szeméből, mozdulatlanra merevedik, álmában ajkai várakozón kinyílnak, szétnyílnak, piros rózsa, rózsakehelyé válnak, lüktető, izzó rózsakehelyé, a fogak kelyhek, a nyelv tüzes fénycsóva, villám: álmában csodakútról álmodhat, az élet vizéről, mert csücsöríti az ajkait, mintha csókra nyújtaná, kissé nyitottan, csak kissé, felragyognak a fogai, fehér porcelánok, kívánatos, most kinyújtózik, nyújtózkodik, hatalmas tenger selymes vize moshatja lábát, simogathatja, körbefogja, csókokkal halmozza a bokájától el, felfelé, a bokájától kezdődően felfelé, karcús, köszöntyűs bokájával kezdődően, az asszonya újra felsóhajt, beteljesült sóhaj ez, igen, beteljesült, olyan..., nyújtózkodik, az éjszaka neszei elszállnak, fülszálltak, ellebbentek, fönnakadtak selymes fodrain, újabb mozdulat, mintha valamit el akarna hajtani a szeme előtt, a fényt, amely becsurog a szempillák résein, a haján, sima, puha, lágy haján, amelyet kontyba hordott valamikor, hanyatt fordul, köszöntyűs lábait széttárja, a paplant a széttárt lábai közé fogja, a férfi áll kávéscsészével a kezében, várakozón, vágyakozón, az Énekek éneke jut eszébe, az Énekek éneke, amely már rég nem jutott eszébe, most mégis fölcsillan az agy színes útjain, Sala-

mon király legszebb verse, Dávid király fiának gyönyörű verse, a királyok közül a legnagyobb költőé, mert soha, de soha még egy király sem írt ennél szebb verset kedvesének, a szerelem ezer, kétezer éve is szerelem volt, forró és buja, ezért maradtunk pusztító háborúk, pestisek ellenére is fenn, igen, mert nem kényszer-munka volt, büntetés, hanem öröm és fohász, ezért kellett ezerszer, kétezerszer is ismételni, mintha csak abba akarna belehalni az ember, abba és nem másba: tüzes kemence, kehely, a kávé, amelyet eddig a kezében tartott a férfi, lassú, nagyon lassú mozdulattal az asztal lapjára helyezi, hadd párologjon, hadd illatozzon, leül az ágy szélére nesztelenül, leül, úgy, hogy ne zavarja a csendet, halkan szálló pihe száll ilyen nesztelenül, fuvallatként, hogy csak álom legyen, ami következik, álom csupán...

Krammer, az erdész felébredt, ott ül az erdészház délre néző teraszán egy fotelben. Epdikét várta, szerelmes asszonyát, aki évek óta meg-megjelent szombatként, megérkezett az erdészházba, és fölragyogtatta azt, megtöltötte testének buja, vad illata, hangjának fénylő melegségével, de Krammer ma hiába várt, képzelte el százszor is, ezerszer is az érkezését, mert elment az utolsó autóbusz is lent, a fennsík felénél áthaladó műúton, de nem állt meg a Kőkeresztnél, ahogy nem állt meg más autó, kiskocsi sem, az erdei utak is ott kanyargóztak fehéren és végtelenül, fehéren és néptelenül a hatalmas fennsík égerfái között, hol el-eltűnve, hol fel – mint a bűvópatakok – föl-fölvillantva, de nem lehetett látni semmit, se embert, se állatot, még a máskor az erdészház közelében legelésző őzeket sem, mintha csak összeesküdött volna minden ellene, nem mozdult semmi, máskor ilyenkor zörögtek a szekerek, csattogott az ostor a lovak hátán, szikrákat szórtak a lovak patái a köveken, mert mindig a szürkület és virradat jelentette a szekérszörögést, a szürkület s a virradat volt a fatolvajok ideje, olyankor Krammer, aki idegen volt ezen a vidéken, nemegyszer úgy tett, mintha nem látna, nem hallana semmit, nem egyszer elrejtőzött az utat szegélyező csepleszben, borsikásban, hogy ne is lássa a fatolvajt, hogy a fatolvaj se lássa őt, ne kelljen a törvény szigorával büntetnie, de az is előfordult, hogyha otthon volt, eloltotta a petróleumlámpát, hogy ne világoljon semmi, az ablak vaksin, sötétben meredjen bele az éjszakába, a szürkületbe.

Később, amikor a falusiak megismerték Krammer „nagy szívét”, reggel, még mielőtt Krammer lemehetett volna napi körútjára, megérkeztek, bekopogtak a házhoz, kérték, engedje, tisztítsanak egy kicsit, szedjenek egy kis téli tüzelőt, aztán eljönnek, mondták, ők is, amint ahogy el is jöttek tisztítani, csemetét ültetni.

Krammer ezen a napon korán hazaért. Ezen a napon Epditkét várta, egykori és mai szerelmét, Epditkét, aki kék szemű volt és szőke, húsos tömött ajkú, gödröcskével az arcán, akinek, ha nevetett – és sokat nevetett –, kivillantak fodrozó, csokros fehér fogai.

Gazdagon ömlő, fehér húsú, fehér bőrű fogdmeg-asszony volt Epditke, ha mez-

telenül sétált, és szeretett meztelenül sétálni fel-alá az erdészház vadbőrökkel dúsan, gazdagon borított padlóján, a föl-fölvillanó kandallófényben, Krammer láthatta mellének holdját, gyönyörű volt meztelenségében, csak az ott az a háromszög tűnt testidegennek, mert bármilyen hullámzó szőke bőrű volt is Epditke, a mellbimbók udvara, mint az ében, mint a mahagónifa, sötétlett, és mint ősszel a hóharmat verte kökény, ringó táncos lépteitől lüktetett, rezgett, igen, de a hajának ezüstbe mártott szőkeségével ellentétben ott lent az a háromszög, álomszög, az barna volt, cigányosan, kéklőn fekete és göndör, gyönyörű volt nézni még így, meglett asszonyként is, és Krammer gyönyörködött is, nézte és szerette távoli nyarak kéklőn fénylő szerelmével, szóval Epdikét várta ma, és ezért ez a nap ünnep volt, karácsony, újév és húsvét egyben, már reggel korábban kelt, mint máskor, fölkelte, kiment a csorgó vizéhez, lemosakodott, fröcskölve, prüszkölve maga körül a vizet, csapkodta a hátát, súrolta széles mellkasát, aztán nekilátott takarítani, takarítás közben is meg-megállott, elnézett ki az ablakon, le a fennsík alsó szegélye felé, ahol a műút fehér íve szelte át a fennsíkot, a Kőkereszthez, mert nem tudni miért, ott van a megálló a két falu határát képező Kőkeresztnél, onnan kellett gyalogolnia vagy néha lovagolnia, ha Krammer elébe tudott menni, föl-föl egészen a hegyek térdén egy hatalmas tisztás szélén meghúzódó erdészházig, annak a füstje, villogó ablaka segített nem egy eltévedt embernek, nyitott ajtaja gombászásban megkésett embernek, mert volt úgy is, hogy be sem zárta a ház ajtaját, hisz nem jártak mások erre, csak a fennsík lakói, akikkel egyfajta szövetséges volt Krammer, s akik szerették ezt a titokzatos, hatalmával soha vissza nem élő idegent. A nők, a lányok, az asszonyok álmodoztak is nemegyszer vele, róla, mert van-e titokzatosabb, mint az idegenség, az első években még a férfiak is azt hitték, valami nagy titok lengi körül az erdészt, valami kimondhatatlan nagy bűn, másképp mi magyarázná, hogy ezt az életet élje, éli fiatal és szilaj, sportos alakja ellenére, aztán elterjedt az is, valami nagy csalódása volt, ahol élt, megcsalta, elhagyta a felesége, amely, Krammerrel ellentétben, nem tudta elképzelni az életét a vadonban, fent a havason, s egy szombatn Krammer rajtakapta, hogy ágyukban fetrengve szeretkezik a legjobb barátjával, igen, ilyen mesék és mások kaptak életre, röpködtek Krammer körül, egyesek tudni vélték azt is, hogy Krammer nem is férfi, mert akkor miért nem viselkedik férfiként a csemeteültetésen részt vevő incselkedő lányokkal, fiatalasszonyokkal, akik csak azért is, hogy Krammert próbára tegyék, mélyen lehajoltak, amikor férfilépteket hallottak a hátuk mögött, úgy fordultak, hajoltak, hogy Krammer láthassa a fodrozó, kivillanó szőrszálakat, a tompor márvány ragyogását, a far húsos tömörségét, a lábak ívét, a comb méltóságát, fénylő fehérségét, vagy ha éppen nyár vége volt, ében ragyogását. De Krammer úgy tett, mintha nem látná, nem érezné, hogy néha-néha nekifeszül egy test, mintha észre sem venné a csemetéért lehajoló lányok mellének fehér izzását, a melltartó fodrai

mögött a „csöcsök” izgató ívét, nem. Krammer úgy bírta, viselte a falusiak szemében az életet, mintha szüzességi fogadalmat tett volna, ott messze idegenben, ahonnan jött, mintha várná valaki, s a közeli falu lányai, asszonyai, de a férfiai is csak akkor nyugodtak meg, amikor egy nap Sántha Kös Máttyás azzal jött haza: „– No, láttam, mitől döglök a légy!” – s e mögött a képi beszéd mögött, két fröccs kocsi között, először a férfiak értesültek arról, hogy a fennsíkon föl végig látni lehetett, ahogy Krammer egy fehér sortos, Sántha Kös Máttyás persze fehér rövidnadrágos nőt mondott, szóval látni lehetett egy gyönyörű városi nőt, amint megy Krammerrel az ösvényen föl az erdészház felé.

– Ott kaszáltam Kőmocsár alatt, Egersűrűjében, volt időm elnézni, de ha kétségeim lettek volna, ott volt Krammer kutyája is, igen, mert nemcsak Krammer, a kutyája is a faluban nemegyszer előfordult, hogy Krammer a kutyáját küldte el bevásárolni a Moldván bácsi boltjában, egy kis tarisznyával a nyakában érkezett sóért, gyufáért, cigarettáért, valaki szekeressel, Moldván bácsi olyankor kivette, elolvasta a levelet, aztán már pakolta is be a kért dolgokat, amit Krammer vagy rögtön, tehát a tarisznyában ott volt a pénz is, vagy a legközelebbi útja alkalmával törlesztett, megköszönve, ahogy illik, igen – mondta Sántha Kös Máttyás –, ott volt a kutyája is, a nő szőke volt, olyan, mint a hullámozó, aratásra érett búzavetés érett búzavetés, ívelt lába maga volt a tökély, s ezt még fokozta az is, hogy a nő lehúzta a szandálját, két ujja közt lóbálva vitte, és így még kecsesebb, izgatóbb, birizgálóbb lett járása – mondta Sántha Kös Máttyás, az embernek fájni kezdett, kővé dermedt. Sántha Kös Máttyás, a nevével ellentétben kackiás ember volt, hegyes bajusszal az orra alatt, huncut, mindig lopakodó, tapogatózó mosollyal, incselkedő nézéssel, a lányok asszonyok a lakodalmakon, bálokon, rögtön elmelegedtek a nézésétől, szükségét érezték a hűsülésnek a csűrkeretekben, fészerekben..., tehát hinni lehetett nőügyekben Sántha Kös Máttyásnak, és hittek is, rögtön felértékelődött az erdész a falusiak szemében, amint az idegen nő is, aki eddig már ott fekszik a puha, barna medvebőrrel takart ágyon, csiklandozó szőrök érintik, birizgálják mellbimbóit.

– Tehát ezért – suttoztak össze a lányok, asszonyok a vasárnapi mise után, ezért nem kellettünk mi neki, mert városi nő kell a vadonban élő férfinak, azok az illatok, azok az ízek, melyek közt felnőtt, akác, fodormenta és más illatok szálltak a nők képzeletében, a városi nők pacsuliszaga, amely mindig izgató és bujaságra intő volt a falusi férfiaknak, akik életükbe néha-néha megtapasztalhatták ezt. Ezek a dolgok többnyire katonaságnál történtek, de az is előfordult, hogy néha, ha a távoli városokba is eljutottak a deszkával való kereskedésük során, hogy kívánságukra, kérésükre, a feleségeik szerint rossz hírű, buja nőszemélyeket teremtett elő a kocsmáros, akik az asztal lapján is hajlandóak voltak táncolni, és másra is, a poharak közt ringatózva, araszolva mutatták, sejdítették fel testük még más, csak pénzért, aranyért, selyemharisnyáért elérhető zugait.

Persze Krammer és Epdike a falusiak fantáziájáról mit sem tudott, sejtett, a városi nővel, aki elárúsító volt és elvált asszony, Krammer véletlenül ismerkedett meg abban az üzletben, amelyben hivatali teendői után bevásárolt, és egyszer, mikor már ötödször, hatodszor vagy az is lehet, tizedszer is ott vásárolt, a nő rákérdezett:

– S ilyenkor hol van az asszonya, hogy az ilyen női dolgok, mint étel és ital bevásárlását is az úr végzi? Mire Krammer, mert mindketten tudták, sejtették, hogy a szavak, a kérdés mögött több van, mint amennyi elhangzott – sejtette ezt futó, tapogatózva kereső nézésük is:

– Egyszerű a magyarázat – mondta Krammer – nincs asszony. – És mélyen a nő szemébe nézett.

– Nincs?

– Nincs és nem is volt.

– A szomorúság a magány társa – mondta a nő nem kevés költői hajlammal, megcsillantva Krammer előtt az értelem arannyal veretett ragyogását.

– A szomorúság, a csönd, s újabbán az álmodozás – mondta Krammer, és mélyen a nő szemébe nézett.

S bár mindketten tudták, sejtették, hogy miről beszélnek, s tudták, ismerték a mondást is, hogy kék szemnek nincs mélysége, most mégis úgy érezték, mintha végtelen kútba, tengerszembe néznének....

– „Ábrándozás az élet megrontója”, mondta Stéfi bácsi, aki a szomszédunk volt, cipész és bölcs egy személyben – szólt Epdike.

– Hát igen – vette át a beszéd fonalát Krammer -, a cipészek hajlandók minden bolondságra....

– A csönd, a magány teszi ezt velük – szólt Epdike, és úgy intézte, hogy kezének kisujja hozzáérjen a hegyi ember kezéhez.

És szemük újra találkozott.

– Az élet megrontója vagy csillaga, arannyal románcozott fénye.

A kezük újra egymáshoz ért, és a külső szemlélő számára is láthatóan, ott maradt egymás érintésében.

A pillanat fennakadt.

– Hosszúak, nagyon hosszúak az esték – mondta Krammer – arra, ahol én lakom.

– Be lehet ragyogtatni azt – mondta a nő –, s olyan lesz, mint ősszel az ég.

– Vajon? – kérdezte a férfi, majd: – Hegyi ember vagyok, s ahol élek, a csend és a vadak világát nem szereti bárki.

– Van, aki szereti – mondta Epdike –, van, aki régóta másra sem vágyik, csak csendre, fákra, halk neszezésre, a hegyi patakok, csermelyek csilingelő csobogására.

– Azt a nőt szeretem, keresem én már az előbbi életem óta – mondta Kramer, és pupillája befogta a nő alakját.

– Gondolkozzon – mondta Epdike –, s ha úgy érzi, hogy megtalálta, szóljon annak a nőnek, hogy bízva bízson!

– Szombaton – mondta Kramer, mert akkorra már sor képződött a hátuknál – ott leszek a Cs-i járat Kőkereszti megállójánál. Innen háromkor indul autóbusz, fél négyre ér a Kőkereszthez, rögtön a szerpentinek után van a megálló. Ahogy kiért a tetőre, látni fog egy embert, aki – az még nem látszik –, ha az autóbusz fékezni fog és megáll, nagyon boldog lesz. Lehet, a boldogság nem fog látszani az arcán, lehet, hogy egy félórán át meg sem fog szólalni, de az a nő, aki az autóbuszszal érkezni fog, kell tudja, érezze ezt...

– S aztán mit vigyen a nő, ha elmegy a hegyi emberhez? – kérdezte Epdike.

– Arcának fényét, szemének ragyogását, testének fodrozó, lüktető hullámait... Csak ezt...

– Mást ne?

– De igen – mondta Kramer. – A Napot, a Holdat s az összes csillagot...

– A szerelmét ne vigye?

– A szerelmét mindig hozza magával! – mondta a férfi.

Tíz év telt el azóta, s Kramer, ha eljön a csütörtök, mást sem tesz, takarítani kezd, tesz-vesz a lakásban. Szellőztet, kirázza a medve- és vaddisznóbőröket, ha nyár van, nyitott ajtóval várja, ha tél van vagy csak hidegre fordulnak az éjszakák – mert ezen a vidéken már októbertől hidegek az éjszakák s a reggelek –, begyűjt a hatalmas kandallóba, s tüzel. Ül az ablaknak fordított fotelben, hallgatja a lángok pattogó izzását, vagy pedig elmegy ő is, le a műút felé, ahol az élet is zajlik, s vár. Az átutazó autósok megbámulják a sehová sem induló embert, aki csak áll az út szélén, nem integet, nem jelez, áll.

De a várokozás izgalma most is olyan, mint az első találkozáskor... Akkor már jóval három előtt lement a főúthoz, lefeküdt a selymes fübe, várt. Percenként számolt, tudta, hogyha az autóbusz rendesen indult, hol, melyik falunál járhat, mikor kezdi el a kapaszkodást a szerpentin felé, fel a hegygerince. Tudta a kanyarok számát is, látta, hogy a nő majd ott fog állni a sofőr mellett, ahogy errefelé szokás, hogy az utasok, már jóval a megálló előtt felsorakoznak az első ajtó mögé, hogy készek legyenek a leszállásra, mintha azok a másodpercek, amelyeket ezáltal nyernek, életük legfontosabb másodpercei lennének. Hallotta a zúgást, hallotta a szíve dobbanásait is, aztán az autóbusz már fel is tűnt a kanyarban, lustán, lomhán pöfögve. A sofőr mellett nem állt senki, Kramer szíve összeszorult, s csak akkor nyugodott meg, amikor az autóbusz mégis fékezett, s a széksorok között elindult Ő, Epdike. Epdike, akiről eddig még nem tudta, hogy Epdike, mint ahogy azt sem tudta, hogy elvált, hogy gyermekei vannak, nem tudott semmit, csak az alakja, arca, szeme ívódott be

tekintetébe, s mert nyár volt, ott állt előtte rövid sortban, szép volt és titokzatos, szép volt, de tétova. Ahogy az autóbusz elindult, s szabadabbá vált az út, keresőn körülnézett, látszott az arcán, hogy arra számított, várni fogják, kezét a homlokához vitte, miközben elnézett föl a fennsík s a hegy ütközőpontjához, fel, ahol sötéten és titokzatosan zöldellnek a fenyők, de nem látott semmit. Krammer látta a nő tétovázását, hogy nemsokára el fogja sírni magát, vagy az is megtörténhet, hogy leint egy ellenkező irányba induló autót, de nem, Epdike átment az út túlsó oldalára, ahonnan az ösvény s a szekérút indul fel a hegynek. De még akkor sem indult el. Szemmel láthatóan töprengett, gondolkozott, nézett, elnézett a végtelen síkságon felfelé, majd meggondolta magát, és leült. Fűszálat tépegetett, cirógatni kezdte a kezét, a lábszárát, ült, várt. Azt már észre sem vette, hogy nem messze tőle valaki felemelkedik a földről, lassan a háta mögé oson, csak a nyakszirtjén lévő csiklandozásra figyelt föl, azt hitte, valami pók, bogár cirógatva, csiklandozva mászik a nyakán, a nyak ívéen, s csak mikor végül odakapott, érezte, hogy keze egy férfitenyérrel találkozik. Abba simul bele. Az az első nap többnyire sétálással telt el, majd megvacsoráztak.

Vacsorára meglepetést tartogatott Krammer, erdélyi zsványpecsenyét készített puliszkával; kint a ház előtt, a szabad tűzhelyen a bélszínt finom vékonyra vagdalta, aztán beborsozta, sózta, ahogy százszor, ezerszer élete során. Epdike csak bámult, sosem evett még zsványpecsenyét, forgatta a nyársakat, hogy a hagyma, szalonna íze befogja, szétfolyjon a hússzeleteken, miközben Krammer bent megfőzte a puliszkát, előkészítette az oroszhegyi szilvapálinkát, Epdike csak ámult a férfi hozzáértésén, ahogy csodálkozott másnap is az ebédre elkészített borókás nyúlgerincen...

Évek teltek el azóta, nyarak és csikorgó hideg telek, amikor jeget virágoznak a fák, száll a zúzmara s a dér, az összeütődő jégcsapok orgonasípok. Epdike jött, s a férfi várta őt ugyanolyan izgalommal, mint az első találkozáskor.

– Ahogy megláttalak – kezdte a nő.

– Ahogy megláttalak – mondta a férfi az évszázados szöveget, amelyet egy férfi mond egy nőnek, amelyet egy nő mond a férfinak, évszázados szöveget, amely napjainkban is nagyon sokszor elhangzik, de már nem leírható... A férfinak, ha ideje volt, lement a nő elé a Kőkeresztig, ha nem volt ideje rá, odahaza várta, de az is előfordult, hogy a nő korábban megérkezett, s ő várta a férfi érkezését, az ablak mögött meghúzódó nagy fotelben, ahonnan látni lehetett a fennsík közepén végigfutó műutat, a Kőkereszt, de ahonnan, az egyszerű szemlélő számára is mindig a Kőkereszt tűnt fel – a Kőkereszt, támpont a végtelenben. Hogy miért éppen az, azt nem tudta senki. Még a közeli hegyi falvak lakói sem vagy az idegenek, akik megfordultak az erdészházban: hogy a fotel ezért néz a Kőkeresztre, mert a kőkereszt autóbuzsmegálló egyben, ez csak az ő titkuk volt, ahogy titok az élet maga is.

Krammer ült a fotelben.

Paizs Tibor

Fagyöngy

Mikor megismertem, Hársvirág volt,
Illatozott, és én tudtam,
Ha megfőzöm ezt a nőt,
Megnyugszik tőle ziláló mellem.

Mikor másodszor láttam, Kamilla volt.
Főzete gyorsan hatott,
Hosszasan vele fertőtlenítettem.

Bürök volt, mikor később találkoztunk.

Most Fagyöngyként élősködik rajtam

Sármány

A nevem Sármány,
Szomszédok vagyunk,
A kert végi fenyőfán van a lakásunk,
Nem messze a gerlék fészektől,
A közeli erdőből költöztünk ide
A sármány-gyűlölet elől.
Kedves Vörösbegy,
Látom, jól éltek itt az eresz alatt,
Fiókáid szépen tollasodnak.

Alattunk a házban egy költő lakik,
Azt állítja róla a Kutya,
Hogy az egy állat,
Én utána néztem,
Nincs is benne a Brehmben.

Zsibói Gergely

Csángó keserves

Itt minden csönd kimúlással terhes.
Itt minden mosoly sírással keserves.
Itt minden vér konokabbul alvad.
Itt egy-egy szó napjában elolvad.
És minden szitok szakasztja az eget.
Itt minden fohász fentről visszapereg.

Hát, a fenyőket magasabbra, Urunk!
Hogy kiméressék hazáig az utunk,
– végestelen-végig –
s fölnebb, a csillagfüves égig.

Hargitai ballada

(1567 tiszteletére)

És zuhogtak a szálfák,
a székely zöldlombú keresztek.
És tajtékozva intett hátrát
a fejedelem a térítő seregnek.

És fölzúgott a zsoldár,
gyermek s asszonyhangú halleluja.
És úgy tetszett, mintha az oltár felett
a Holdarcú – népének – meghajolna.

Somlyói búcsú

Valami itten dobog,
s innen zubog
évről évre
szerte-széjjel,
mikor a Léleknep
arcából megáldoztat
Pünkösdney reggelében.

Csonka fakereszt

*Csak vinnyog, nem zenél
a decemberi szél.
Csupa-csupa tél:
már szívünkig felér.*

Szélszakasztott fakereszt!
bús lelkünkbe bévezesd
a bizakvók hitét,
hogy van miért:
Lészen új bor és új kalász!
A szabadító ember-halász
egyszer végre
Csíkba is betérne.

Búcsú Csucsától

Egy Ady-fotó fonákjára

A völgyben még napfény játszik a lombon,
de avart kavár a szél a csucsai kastély-dombon;
s te hallgatod, az állomáson mint tolat
üszkös sebek jaját vonszoló frontvonat.

Legyintesz. Tudtad: így lesz;
hogy minden láng részekben lobban,
szívünk a földgolyón szertesét dobban,
ha te majd nem leszel.

Még számba veszed, mi megmaradt:
egy rossz pokróc, egy nyűtt kalap;
s a szobában készen áll a pakk,
mely elkísér Pestig...

A szanatóriumban tűnődhetsz napestig:
hogy az életen át Hiába-Keresett –
táltos-sorssal mért éppen téged veretett.

Végh Balázs Béla

Gyermekirodalom Erdélyben

Szerkezetét tekintve a kortárs erdélyi magyar gyermekirodalmi kánon értékeiben, intézményeiben, befogadói közösségében és a történetiséghez való viszonyában egyaránt megváltozott az utóbbi két évtizedben: megszabadult korábbi kötöttségeitől, minden tekintetben korszerűbb, komplexebb irodalmi alkotásokat eredményezett. A kommunista rendszer ideológiai szabálykánonjának eszközértékeitől mentesülve saját önértékei felé fordulhatott a gyermekolvasóknak szánt irodalom. A szabadság esztétikája a produkcióban és a recepcióban egyaránt érezteti hatását, új horizontok nyíltak meg az alkotó és a befogadó számára. A jakobsoni recepciók modellben gondolkodva a kortárs befogadásban a hangsúly a mű és az olvasó viszonyára tevődik át az erdélyi magyar gyermekirodalomban is. Maguk a szerzők (és természetesen a szakirodalom) is számolnak ezzel az újfajta helyzettel, és társszerzőként ismerik el a gyermekolvasót, aki a hagyományos kontempláción túllépve az aktív befogadást gyakorolja, amely akkor éri el célját, ha az irodalmi alkotás alkalmat ad saját tapasztalati, ill. játékvilágának aktivizálására. Nem véletlen tehát, hogy a kortárs gyermekirodalom a játékpedagógia, a játékesztétika, a játépszichológia és a játékfizológia hatása alá került. Fontos lett a gyermekolvasói tetszés elnyerése, a befogadói érdeklődés felkeltése. A szórakoztatás, a gyönyörködtetés (*delectare*) háttérbe szorította a hasznosság (*utile*) elvét és a nevelő (*docere*) szándékot. A korábbihoz hasonló pedagógiai, nevelői igyekezet nem közvetlen, direkt módon és tételesen fogalmazódik meg a gyermekirodalmi alkotásokban, hanem rejtve, észrevétlen, mintegy sugallva azt az erkölcsi és pedagógiai irányt, amelybe az animisztikus-mitikus vagy kognitív korszakát megelő gyermekolvasónak fejlődnie kell.

Csakis akkor beszélhetünk a kortárs erdélyi magyar gyermekirodalomban a modernség kiteljesedéséről, ha a felvázolt tartalmi és ontológiai változások formaiakkal járnak együtt. Ezt érzékelik vagy ismerik fel maguk az alkotók is, akik a felnőtt irodalomban kikísérletezett és bevált formai újításokat kamatoztatják a gyermekirodalomban, eleget téve annak az általános elvárásnak, miszerint csak megfelelő formakultúrával rendelkező szerzők képesek értékes gyermekirodalmi alkotásokat létrehozni. Ezeket a szerkezeti-formai kísérleteket méltányolja igazán a gyermekolvasó, aki egyaránt elfogadja a modern groteszket és abszurdot, de a posztmodern bricolage-t és intertextualitást is. Az irányzathoz tartozó mintateremtő szerzőtípust (Kovács András Ferenc, Orbán János Dénes, Ferenczes István) kedveli a mindenkori szakolvasó (irodalomtörténész, irodalomkritikus) is. A kortárs mintakövetők viszont ragaszkodnak a klasszikus gyermekirodalomban kipróbált

és bevált formákhoz és műfajokhoz (állatvers, tájvers stb.). Alkotásaikban azzal is a hagyományos felfogást szolgálják, hogy egyszerre kódolják műveikbe a szép, a jó és az igaz értékminőségeket, egyfajta teremtett harmóniát közvetítve az olvasók felé, megfelelően a pedagógia harmonikus jellemfejlesztés elvének (Kányádi Sándor, Fodor Sándor, Markó Béla). Kányádi Sándor *Küküllő kalendárium* 1988-ban jelent meg először, azóta több kiadást is megért már, megjelent többek között a kolozsvári *Napsugár* című gyermekirodalmi lapban is. Van tehát a gyermekolvasók számára is üzenete, bár a költő szerint nincs külön felnőtteknek írott vers, és külön gyermekvers, csak egyszerűen vers van. Eddigi életművét ismerve talán fölösleges is lenne olvasóinak életkor szerinti és költeményeinek befogadók szerinti kategorizálása, hiszen a verseivel szembeni legfőbb elvárás mindenkor a tökéletesség eszménye. Verseinek értelmezői ezt a művészi eszményt a (népi) klasszicizmusban találták meg. Kányádinak ez az irányzatok fölötti minőségeszménybe vetett hite tesz eleget a gyermekolvasói elvárásoknak is, megerősítve azt a sokat hangoztatott tételt, miszerint csak a tökéletes formakultúrával rendelkező költő képes értékes műveket alkotni a gyermekirodalom számára.

Sok közös jegy mutatható ki a gyermekolvasó tapasztalati és fantáziavilága, valamint a *Küküllő kalendárium* versvilága között. Ilyen például a jó értelemben vett naivitás és a vele összefüggő animisztikus gondolkodás. Kányádi Sándor őszinte és szeretetteljes rácsodálkozása a külső tárgyi világra és benne a Küküllőre, ill. a folyót körülvevő tájra, megegyezik a gyermeki lélek mindent befogadó naivitásával. Szinte együtt fedezik fel a Küküllőt és a természetet, ill. a költő újra felfedezi mindezt a gyermekolvasó kedvéért. Úgy érezzük, mintha eddig lappangó titkokat mutatna meg nekünk, élményszerűvé téve számunkra felfedezéseinket, rejtőzködő érzéseket, gondolatokat fogalmaztat meg velünk. Görömbei András így látja ezt a költői képességet: Kányádi Sándor úgy képes a „közérthető összetettség” költője lenni, hogy „etikai és esztétikai értékeit nem kel szétszálaznunk”. Példaként az *Őszutó* című verset hozhatnók fel, itt csodatévő módon szövetkezik a naivitás és a fantázia, a gyermekkor két legfőbb erénye: „Jó volna egy tartós / eső biztatólag / a megridegedett / soványka folyónak. // Örülne a gát is, / fölgyúlt a postája. / A Maros a füzek / levelét rég várja. // És ha megjön a tél, / vet azonnal véget / mindenféle őszi / levelezgetésnek.” A *levél* szó azonosalakúsága játékos képzelődésre serkenti a költőt és az olvasót. A főnév kétféle jelentése ('falevél', 'postai levél'), ill. a belőle képzett cselekvés ('levelezgetés') teszi emlékezetessé a verszárlatot. Ehhez a modellhez hasonlóan a játékos fantázia szinte a semmiből teremt komplex versvilágot az egész Küküllő-ciklusban.

A gyermekirodalmi hagyomány kortárs továbbélését segíti a tradíció szelektív „újraolvasása”. Kovács András Ferenc versei például folyamatosan dialogizálnak a hagyománnyal, sokszor elavult vagy elfelejtett versformákat elevenít fel, „animizál”

posztmodern eszközökkel. A *Vásárhelyi vásár* című kötetében (Koinónia Könyvkiadó, Kolozsvár, 2003) megkopott, elkoptatott, elfelejtett, eddig fel sem fedezett műfajok és versformák feljavított, rekonstruált és aktualizált változataira lehetünk vevők: naptári versekre és csíziókra, tájversekre, gyermekdalokra, tavaszhívogatókra, farsangi rigmusokra, csujogatókra, falucsúfolókra, falvédőszövegekre, emlékkersekre, köszöntőkre, portréversekre, keleti versformákra stb. Ilyen és hasonló vásárfiak közül szemelgethet a (vers)kuriózumokat kedvelő olvasó, hiszen a kötet legtöbb „vásárcikke” nem standard műfaja az irodalomnak.

Kovács András Ferenc kötetcímének is vannak referenciái. Azonos az egyik vers címével, metaforikus jelentése és jelenléte a borítón átsugárzik az egész kötetre, így tekinthetjük ezt a könyvet gyermekversek nagyobb arányú adásvételének, kirakódó vásárának. Továbbá költői formák színes forgatagának, lírai műfajok „szekértáborának”, melyben mindenki megtalálhatja a neki tetsző vásári darabot. Miként a vásárosok ponyvára rakva, a költő is kötetbe rendezve kínálja (vers)portékáit. A cím vásárhelyi jelzője az alliterációra csábító lehetőségen túl utal még a versek keletkezésének helyszínére és a költő földrajzi életterére, vagyis „a hely szellemére”.

Ez a (gyermek)versrenewezés egyetemessé minősíti át az aktuális költészetnek azokat a műfajait, amelyek fokozatosan szorultak a magyar verskultúra periferiájára, végérvényesen kikerülve az elit költészetből (Vagy talán alkalmuk sem volt oda bekerülni?). Kovács András Ferenc merész újítása az, hogy az alkalmi költészetnek ezeket az archaikus giccseit irodalmi értéként aktualizálja gyermeklíránk számára, a kiüresedett, elközhelyesedett formákat egyedi képekkel, a rá jellemző nyelvi kreativitással tölti fel.

Ez a műfajrekonstruáló szerzői szándék éleszti újra az erdélyi irodalmi hagyományból ismert utazási regény műfaját. Zágoni Balázs könyvei (*Barni könyve*, *Barni Berlinben*) ezt a regénytípust modernizálja, és ajánlja fel a gyermekolvashoz befogadásra. Orbán János Dénes *Búbocská* című könyve pedig a pikareszk és a varázsmese motívumaiból sző meseregényt a posztmodern világszemlélet ellenőrzése mellett. Mindkét szerző az erdélyi gyermekprózának azt a vonulatát folytatja, amelyet Bajor Andor (*Egy bátor egér viszontagságai*) és Fodor Sándor (*Csipike-történetek*) is gyakorolt.

A történetiség nemcsak műfajhagyományként van jelen az erdélyi magyar gyermekirodalomban, hanem témaként is. Ennek az irodalomnak a helyzetadatához mindig is hozzátartozott a történelem, eseményei és alakjai példaként szolgáltak olvasó és szerző számára egyaránt. A különféle ideológiákra épülő társadalmi rendszerek korában allegorikus üzenetük volt azoknak a gyermekirodalmi alkotásoknak, amelyek az erdélyi vagy az egyetemes magyar történelmet dolgozták fel (Kányádi Sándor, Méhes György alkotásai). Nem egyszerűen az iskolai tananyagból hiányzó ismereteket pótolták, hanem ébren tartották a nemzeti, ill.

identitástudatot, továbbá erkölcsi példát szolgáltattak a szülőknek és a pedagógusoknak a jellemalakításban. Ennek a művészi szándéknak emlékezetes versbeli konkretizációja Kányádi Sándor *A török követ* című verse, amely tankönyvek, irodalmi szöveggyűjtemények állandó darabja. A költő a gyermekirodalom hagyományos eszközeivel (hangsúlyos verselés, metaforikus nyelv, egyszerű képek) jeleníti meg a magyar történelem egyik emlékezetes eseményét. Mindez kiegészül a kollektív eszmények, az igaz és a jó, azaz a magyar ügy győzelmével, kialakítva és megerősítve a gyermekolvasó formálódó közösségtudatát. Nem hiányzik belőle a Kányádira jellemző anekdotikusság sem, és a velejáró poénszerű befejezés, csattanó.

Az újabb gyermekirodalmi alkotásokban már nincs ennyire kiemelt szerepe a történelmi témának, vesztített példázatjellegéből is, már nem kizárólag a didakticizmust szolgálja, hanem a gyermekirodalom többi témájához hasonlóan a szórakoztatás, a művészi gyönyörködtetés eszköze. Történelmi nüanszokat fedezhetünk fel a tájversekben, ez a műfaj őrzi az erdélyiséget. A transzszilvanizmus a tájban látta az erdélyiségnek mint ontológiai természetű világmagyarázatnak, életérzésnek az egyik konkretizációját. A történelemmel együtt a földrajzi táj határozza meg az erdélyi ember mentalitását. Ennek a két világháború közötti szellemi irányzatnak a reneszánszát élhetik át újra az erdélyi magyar olvasók Wass Albert (gyermek)könyveinek újrakiadásával. Bennük a hagyományos tájleíráshoz, tájfestéshez a szülőföld, a táj iránti nosztalgia is társul, ez sokszorozza meg a távolból vágyakozó erdélyi ember táj- és szülőföldszeretetét. A kortárs gyermeklírában leginkább Ferenczes István verseiben van jelen az erdélyi táj, bennük sajátosan ötvöződik a hagyomány és a modernség. A közvetlen élményekre épülő tájversekben a költő a leírás és a megjelenítés klasszikus eszközeivel közvetíti tapasztalatait az olvasónak. A hagyományos költői eljárások és Ferenczes sajátos lírai attitűdje egyedien plasztikus leírást eredményez. A felnőtteknek írt verseiben begyakorolt tájverstechnika egyaránt fellelhető a teljes tájat bemutató panorámaversekben és a természetet csak részleteiben felvillantó költeményekben. Gyermekversei *A pepita hangya* című gyűjteményes kötetben jelentek meg a csíkszeredai Pro-Print Könyvkiadónál 1998-ban. Ferenczes István évszakokhoz köthető természetleíró és tájversei meggyőznek bennünket arról, hogy a szavaknak is van évszakuk: más-más jelentése, hangulata van ugyanannak a szónak tavasszal, nyáron, ősszel vagy télen. Például ha a *sárgul* ige a nyári versben a búza- vagy árpakalász mellett fordul elő, az erő gabona képzetét idézi fel bennünk, de ugyanez a szó az őszi versben a falevéllel társítva a lombhullásba kódolt elmúlásról ad hírt. Hasonlóképpen a *piros* melléknév a nyári versben a pipacs, az őszi pedig a falevél jelzője lehet. A *zöld* évszaka a tavasz és a nyár, az őszi és a téli versekben csak emlékként jelenik meg, amikor a tőle megszokott líraisággal gondol rá a költő (*Egy nyár emléke*).

Ha a szavaknak is lenne évszakuk, megkönnyítenék a költő dolgát: fellapozhatnák a szótárakat, és kedvükre válogathatnának a tavaszi, a nyári, az őszi és a téli szavak közül. Ám ennél sokkal több a költészet, olyan költő kell hozzá, aki észreveszi a szavakban rejlő művészi erőt, és jó nyelvérzékkel témáihoz igazítja azokat. Ferenczes István érzékeny lírikusként fürkészi ki a magyar nyelv szavainak finom rezdüléseit, és érzékeli az olvasó hallóküszöbén túli hangtartományokat is. Ezeknek a szavakban megbúvó titkos varázserőknek a hasznosítása segíti hozzá például, hogy ne csak egyféle őszi verset írjon számunkra, hanem érzékeltesse velünk az ősznek, a természet elmúlásának a fokozatait is a lánggra lobbanó nyírfa szenvedélyétől (*Táncol a nyírfa*) a novemberi szél természetet és embert didergető tombolásáig (*Őszi szél*). Értünk és helyettünk is cselekszik a költő, amikor úgy ajándékoz meg bennünket őszi versekkel, hogy közben művészi erővel, másodlagos jelentéssorozattal tölti fel szavainkat, amelyek egyébként észrevétlenül szűrőkülnek el mindennapi nyelvhasználatunkban (*Őszi levél, Nyilas hava*). Ha valaki elkészítené egyszer a magyar irodalom összes őszi verseinek nagyszótárát, Ferenczes István versépítő szavai sem hiányozhatnának belőle.

2004-ben a Hargita Kiadóhivatal gyermekverskötetet jelentetett meg *Tündéerkert* címmel Ferenczes István és Fekete Vince szerkesztésében. Az erdélyi magyar gyermeklíra nyolc évtizedét átfogó vállalkozás lehetőséget kínál a költészet változásainak vizsgálatára is, illetve annak kikövetkeztetésére, hogy a kánonok változása hogyan befolyásolja az irodalmi ízlés alakulását a gyermekköltészetben. A *Tündéerkert* az antológiák sztárszerzőin kívül másokat is szerepeltet, szám szerint ötvenegyet, változatosságot teremtve a befogadásban. Fontos és értékelendő mozzanat ez, figyelmeztetés az irodalomkritika számára: a gyermekköltészet (-irodalom) olyan potenciális kutatási terület, amely felfedezésre vár. A kötet versanyagából az a határozott szerkesztői meggyőződés következtethető ki, hogy az erdélyi magyar gyermeklírának egyszerre van tradíciója és perspektívája. Megvan benne a kellő ösztönző és felhajtó erő egy részletekbe menő elemzési kísérlethez: korszakonként áttekinteni a gyermekköltészetet, számba venni szerzőit, törekvéseit és irányzatait. Természetesen a teljesség igénye nélkül.

A teljes versgyűjtemény elolvasása és az erdélyi magyar gyermeklíra törekvéseinek az átgondolása záró következtetések megfogalmazására ösztönzi a szakolvasót:

(1) Az erdélyi magyar gyermekköltészet része az egyetemes magyar irodalomnak. Recepciójának az adna méltó távlatot, ha az egyetemes magyar irodalom (gyermek)verseivel jelenhetne meg egy kötetben. Némi elégtétel, hogy 2006-ban a budapesti Móra Könyvkiadó *Tündéerkert virágai* címmel újra kiadta a kötet teljes anyagát, megőrizve erdélyi jellegét, és hozzáférhetővé téve szélesebb olvasóközönség számára is.

(2) A gyermekversek részei a szerzők teljes életművének, ezért közvetve vagy

közvetlenül a gyermeklírára is kihatnak az egyes életműveket érintő változások. Ezt maguk a költők is érzékeltetik, és időnként gyermekverseiket is beválogatják gyűjteményes köteteikbe (Kovács András Ferenc: *Saltus hungarikus*, Jelenkor, Pécs, 1999.).

(3) Az erdélyi magyar gyermekköltészetben a fejlődéselv helyett a változás elve érvényesül, pl. nem a klasszicista és a modernista tendenciák egymásutáni-sága, hanem egymasmellettisége figyelhető meg. Valójában irodalmi kánonok szimultán jelenlétéről van szó, amelyek együttesen alkotják a gyermeklírát polifon kánonját, sokszólamúságát.

(4) A kötetben szereplő gyermekversek jó részét az iskolai oktatás (a tanterv, a tankönyv, a szöveggyűjtemény) kanonizálta, intézményesen irányítva a gyermekirodalmi recepciót és alakítva a gyermekirodalmi ízlést. Kanonizáló gesztus maga az elemzett kötet is, a szerkesztők versválogatásukkal egyrészt megerősítik a korábbi hivatalos kánont, másrészt meghaladják azt, szövegszelekciójukkal saját mintagyűjteményt alakítanak ki. Ebből következtethetünk gyermekköltészetünk egészére és befogadói ízlésvilágára. Fontos kitérnünk a kötetnek erre az aspektusára, mert hiányzik irodalmi életünkben a gyermekirodalom kritikája, amely a maga rendjén szintén fontos kánonalakító tényező lehetne. Ennek hiányában nem alakult ki a gyermekirodalomról szóló diskurzus, önmagára van utalva, illetve még meglévő fórumaira (Napsugár, Szivárvány, Cimbora).

(5) Az antológia egyik érdeme, hogy felhívja a figyelmet a reprezentatív versek mögött meghúzódó életművekre (Veress Zoltán, Majtényi Erik, Páskándi Géza, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos és mások). Újrafelfedezésükkel és újradiadásukkal teljesebbé válhatna az erdélyi és az egyetemes magyar gyermekirodalmi kánon.

Hadnagy József

Trójai Heléné

Látta-e ecset a halálosan
mérgező fehér,
piros napos maszk nélkül?
Kíváncsiak voltak-e rá a kezéért
birkózó ifjak? És Menelaosz,
a vagyontalan, aki kitépte
a táncos éjszakák ópium-kábulatából,
látta-e az örök rejtőzködőt?

Csak Paris szeme festhetett
hiteles portrét róla.

Az idő hullámainál
kifakulva, véresen
sodródik bennem a kép.

Melyik lány, asszony élne
meztelen modellt
szemeidnek, hogy föltámaszd
minden idők legszerelmesebb,
legszebb asszonyát?

Rejtőzködő nők

A nők rejtőzködnek.
Mint a műkénéi királynők.
Ruhájukat hamarabb ledobják,
mint a férfioló maszkot.

Mai Jeanne d’Arc

„Én többet érek,
kevesebért nem dolgozom!”
pottyant ki száján az évek
óta héjasodó mondat.
Időzített bomba robbant
az elégedetlenség
forgalmas csendjében.
Rengett a föld,
a mobil-vonalak kigyúltak,
lépcsőházba, mellékhelyiségbe
sugdosta magát a következményeket
találgató félelem.
Sosem gondoltam volna:
ekkorát üthet egy tükörből
előlépő lány meztelenre
vetkőzött szava.
Most is hallom, mindig
hallani fogom a kihúzott kardként
villogó sikolyt:
„Én többet érek,
kevesebért nem dolgozom!”

Feltámadásunk e földön

Megfeszítettetésünk,
mint a lombé:
befelé gyökerező csönd,
és megtöretés.

S föltámadásunk,
mint a magé:
kicsírázás az elhullatott
esélyek börtönéből.

Faragó Laura

Ignác Rózsa-centenárium Kovásznán

Ezen kultikus háromszögben, Kovásznán, Zágonban, Csomakőrösön töltöttem három napot (szeptember 4–6.), és éreztem, hallottam: még dobog, még pulzál a haza szíve! Itt, hol az égig érő fenyveseket, a békés legelőket és a székely kapus házakat „életeket” átöleli az Olt folyó, s a templomokban énekekkel szomjúhozzák a „szép híves patakot”, s imádkoznak teremtetőjükhöz: „Isten, áldd meg a magyart”, még él a nemzet! Még dobog a szív, még érez a szív, sőt, értünk is imádkoznak! Értünk, „anyaországiakért” – akik méltatlanok, mostohák vagyunk, „gonosz mostohák”. Méltatlanok lettünk az elnevezésre, s úgy érzem, az „anyaország” most itt van, Kovásznán. Talán sikerült – s meglehet, mosolyt fakaszt a hasonlat! –, sikerült egy kicsinyke kovászt hazahoznom Kovásznáról! Olyan „élő” kovászt, amely ezer éve táplálja a székelységet (Kodály mondotta: aki magyar akar lenni, előbb székellyé kell válnia!), s amelyet a „haza a magasban” szerzője, Illyés Gyula így fogalmazott: „bátorság a hűséghez”. Az itt élő szorgos magyarok ebből a bátorságból gyúrják mindennapi kenyereiket, s főleg a Hitből, s a hitből fakadó Békességből (így is köszönnek egymásnak a református atyafiak: „békesség Istentől!”). Az itt lakók, a határőrzők, saját bőrükön érzik, ezer éve, hogy „gyáva népnek nincs hazája”!

Ignác Rózsa (színművész, író) itt született száz évvel ezelőtt, Kovásznán, abban a lakban, a Református Parókián, ahol most a szállásom. A jelen centenáriumon Őt ünnepli a székelység apraja-nagyja. De a háromnapos ünnepség-sorozaton megjelent előttünk a példamutató ősök több nagy alakja is; Mikes Kelemené („a magyar széppróza atyjáé”), valamint Körösi Csoma Sándoré („azt az utat én akartam - mert engem akart az út!). A kovásznai „Diákszínpad” segítségével; Magyarai Lajos: „Körösi Csoma naplója” című versét álmódta, dramatizálta, állította színpadra betanítójuk, Molnár János és Molnár Júlia, könnyeket fakasztó szépséggel! S eltáncolta az ünneplő közönségnek a *Görög Ilona* népballadát a Kankalin Táncegyüttes (vezetőjük Horváth Ilona), s a diákok zseniálisan ötvözték a prózát, az éneket és a táncot, mintha még éreznék és tudnák, hogy minden műfajok gyökere a „táncballada”. Ignác Rózsa meséit úgy mondták a színpadon, hibátlan székely tájszólásban a kicsi fiúcskák (többek között Balogh István és Zolika vendéglátónk, a nagytiszteletű Balogh Zoltán gyermekei), hogy akik hallottuk, éreztük és tudjuk: amíg az apák, ilyen gyermekeket nevelnek, addig nincs elveszve a magyarság! Bizton állítom, hogy ezt a minőséget, melyet a kovásznai diákok produkáltak, egyetlen „anyaországi” iskola sem tudja elérni, mert nálunk bizony a szorgalom, erőst hibáztat! Mondjuk ki nyíltan: a pesti diákok túlon túl kényelmesek. Szorgalom?

Kitartás? Erőfeszítés? Önfeladás? – ismeretlen fogalmak. Az „önmegvalósítás”, az igen! (S kérdezem én: mire alapozva? A „mama-hotelra”?) Nálunk mostanság a „másság” tisztelete és a banki ismeretek divatja dívik. Az apák, többnyire a kapcsolati tőkét gyűjtik, s a „fiak” (nem „hazafiak”!) – ezt tanulják el tőlük!

Jó tudni, hogy Kovásznán imádkoznak még értünk, s az ő érdemeikre, talán az Úr is látja, hogy „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Csender Levente

Fordított zuhanás

Volt néhány szörpözéssel egybekötött makramézás a tanítónőnél még kisiskolás koromban, mégis bizonytalan voltam, hogy valóban látni akarom-e. Hosszú idő telt el utolsó találkozásunk óta, s csak hallottam, hogy alkoholista lett, többször ugrott ki az erkélyről. Valahogy nem illett össze a bennem élő kép arról a deli nőről az aszott alkoholista ronccsal, akiről beszéltek.

Taxiba ültem, és a Bethlen negyedbe hajtottam a tízemeletes blokkok közé, és csakhamar ott álltam az ajtaja előtt. Sejtettem, hogy nem fog pontosan emlékezni rám, tizenöt év komoly idő ahhoz, hogy sok minden kitörlődjön az ember memóriájából, pláne ha szeszszel is segíti.

Kicsit haboztam, aztán csöngettem. Szöszmötölést hallottam belülről, mintha hűtőajtót csaptak volna be, aztán lassan kinyílt a bejárati ajtó. Sápadt, beteges arc nézett ki gyanakodva, mögötte szinte teljesen sötét. A lépcsőház ablakán beszűrődött a nappali fény, ez el is vakíthatta egy időre, mert ott hunyorgott, mintha a föld alól jött volna elő. Bemutatkoztam, mondtam gyorsan három mondatot magamról, mert láttam, hogy nem nagyon akar leesni neki, hogy ki vagyok, gondolkodott, aztán betájolt, hogy melyik osztály, melyik év, mosolygott is, de olyan furcsán, mintha nem evilági lett volna az a mosoly. Behívott. A konyhába ültünk le, a lesötétített ablakokon alig jött be fény, noha kint felhő se volt a délelőtti égen. Egy arasznyival feljebb húzta a rolót. A beszűrődő fényben fürkésztem az arcát, ismerős vonásokat kerestem rajta, de nem találtam. A szeme még tartogatott valamit a régi fényéből, de az arca teljesen megváltozott. Válla keskenyebb lett, össze is ment egy kicsit. Úgy tűnt, hogy aki előttem áll, már régen nem az, aki engem tanított, körmösölt, pofozott, ha kellett. Nyoma se volt benne a határozottságnak, a harsány derűnek és a kisugárzásnak, ami egykor a leendő tanítónők példaképévé tette. A haja rövidre volt vágva, de borzasztó egyenetlenül. Látszott, hogy vagy ő magának, vagy valaki hozzá nem értő lenyiszálta.

Házi bodzaszörpöt töltött, előkereste a régi osztályképeket, megtalálta a megfelelőt, de még akkor is azt éreztem, hogy nem tudja, ki vagyok. A képek közt megtaláltuk az osztályomat, de még mindig olyan közös történeteket mesélt, amelyek valaki mással, másokkal történtek meg. Feladtam a közös múlt keresését, nem láttam értelmét. Inkább arra tereltem a szót, hogy meséljen magáról. Leült, ivott egy kortyot a szörpös vízből, és mesélni kezdett.

A rendszerváltás körül kezdődött, aminek hatását az iskolában is érezték. Családi problémák, a férj szeretői, elkapott levelek. Aztán lejtmenet. Több cigaretta, pálinka, zugivás a munkahelyi vécében, az apjának főzdeje volt a közeli faluban, ha

oda mentek, el kellett zárják a pálinkát előle. Áttérés a bevett italokról az olcsóbb szeszekre: szanitárszesz, borotválkozás utáni arcszesz, egyéb alkoholtartalmú ki-egészítők, depresszió, és minden jószándék és elnézés ellenére ezek együtt kirúgatták a tanítóképzőből. Mélyre zuhant. Kiugrott az erkélyről, összetörte kezét, lábát. Szerencséje volt azzal, hogy első emeleti lakásban laktak, bár domboldalban, és alattuk üzletsor húzódott, az első azért olyan magasan volt, mint másol a második. Kiugrott volna ő a tizedikről is, azon nem múlik. Szerencsére, amennyire az ilyen helyzetekben lehet szerencséről beszélni, csak az elsők utaltak ki nekik lakást annak idején. Felépült. Aztán tovább ivott. Továbbra is a legócskább lőréket, kölnit, orvosi szeszeket nagy mennyiségben. Zokniban ment el a boltig, és kikérte magának, ha nem akarták kiszolgálni. Még egy ideig nem tudtak vele mit kezdeni. Nem kegyelmezett a gyermekeinek sem, két szép lányát kiközösítették az osztálytársak. Pedig szerette őket, de akkor ez nem számított. Még egyszer kiugrott az erkélyről, de akkor is csak annyira törte össze magát, hogy utána felépült. Igaz, akkor már rosszul forrt össze a kézcsontja, és a jobb kezét nem tudta felemelni, így nem tudott fésülni sem, lányai elfordultak tőle, férje szóba se jött e téren, ezért a haját ő maga vágta rövidre, ahogy tudta. Akkor jött az Iszákosmentő Misszió, és visszaimádkozták a hétköznapi élők világába. Úgy nézett ki, hogy minden rendbe jött, de megint visszaesett. Újra imádkoztak érte, többször, többen, erősebb akarral, mígnem hinni kezdett az életben, és újra kigyógyult. Már minden jel arra mutatott, hogy rendben van, végleg megszabadult a súlyos tehertől. Akkor kiderült, hogy méhrákja van. Kolozsvár következett. Kivették a méhét, de áttétes volt a rák. Fel a kincses városba egy sugárkezelésre, vissza. Megint fel és vissza. Így ment el egy tavasz és egy egész nyár. Megvonták tőle a fényt, hogy a daganatos sejtek ne szaporodjanak. A nyarat redőny mögött töltötte, félárnyékban.

Ekkor kopogtam be hozzá én. Épp imádkozott. Naponta ötször, mint a barátok. Az egyetlen és legnagyobb segítséget a hitben találta meg. Rendszeres résztvevője lett a református istentiszteleteknek, és a hitélet lelkes szervezőjévé vált. Már nem őt mentették, hanem ő mentett. Az Iszákosmentő Misszió szárnyai alatt a város alkoholistáit istápolta, és igyekezett a helyes útra terelni őket.

Mire tényleg kigyógyult, már senki nem hitt benne. Férje, aki egy egyszerű gyári munkás volt, nem tudott egy gyógyult alkoholistával mit kezdeni, mint ahogy a beteg alkoholistával sem, egy rákossal meg pláne. Nem tetszett neki az új hipervallásos életmód, és ezt úgy fejezte ki, hogy felesége Bibliáját, imakönyveit, kazettáit, amelyeken imaszövegek, prédikációk voltak, kidobálta az ablakon. A tanítónő utánuk ment, szó nélkül összeszedte, aztán elrejtette a konyhában levő, használaton kívüli hűtőszekrény fagyasztóládájába. Odahívott engem is, megmutatta. Soha nem láttam még a fagyasztóban Bibliát, sem igehirdetős kazettákat. Egy poklot járt ember rejtett lelki táplálékát hűtőszekrényben.

Pontosan tudta a mélyre zuhanásának okát. Mikor a férje udvarolni kezdett neki, akkor elment Bukarestbe tanulni, mikor visszajött hamarosan hozzá ment, de nem tudta, hogy kihez, mert nem volt ideje megismerni. Csak később, lassacskán ébredt rá, hogy milyen embert választott, de akkor már megvolt a két gyerek. Mindezek ellenére azt mondta, hogy boldog, és mosolygott, és nem magára erőltetett mosoly volt, hanem egy elfogadott sors hiteles mosolya, ami azt tükrözte, hogy minden történés ellenére vagy azzal együtt ő boldog. Hinnem kellett neki, mást nem tudtam. Eleinte gyanakodva néztem, aztán elfogadtam. Ő így boldog.

A nap besütött az arasznyi résen, a tanítónő egy kosárba süteményt pakolt, szörpöt, kivette a hűtőből az Újszövetség minikiadásának egy példányát, azt is odatette. Adott nekem is egyet és az elejére beleírta: *Egy kis kő a cipőben sántikálásra készíti az embert* Surgeon (olv. szörzson), meg azt is, hogy tékozló tanítványának. Ekkor mintha magamra ismertem volna, és mintha már ő is emlékezett volna rám. Várta a pillanatot, mikor a nap lemegy, de még nincs sötét. Az volt az ő ideje. Egy alkoholistához mentek többen a közösségből közös vacsorával egybekötött Bibliaórára.

– Nem bántam meg, ez az én sorsom, mondta pakolás közben, ha újra választanom kellene, újra őt választanám, mondta egy kicsit később. Mintha meghallotta volna a férj, hogy róla beszélünk, érkezett. De nem jött be a konyhába, egyenesen a szobájába ment, és ki se jött onnan, míg ott voltam. Ő nem ivott. Soha.

Elköszöntem a tanítónőtől. Nem tudtam semmi okosat mondani neki a jövőt illetően, csak annyit, hogy gyógyuljon meg és vigyázzon magára vagy ilyesmi.

A parkban már nagy ricsajjal, az eget olykor feketére festve, gyülekezni kezdtek a csókák. Megkerültem a blokkot, a tanítónő erkélye alá mentem, kíváncsi voltam a zuhanás kiindulópontjára. Méregettem magamban, hogy hány századmásodperc az út az erkélytől a földig. Egyszer csak kicsapódott az erkélyajtó, és a szürke töredezett járdára elém zuhant egy Biblia, Károli-féle, református. Utána kazetták, tokok törtek darabokra, álltam ott és néztem, hogy zuhan-e más is, vagy csak a Szentírásnak állt ki a rúdja, és akkor a tanítónőm jött ki, és szó nélkül vetette át magát a muskátlis ládák fölé, és zuhant, de nem hallottam a tompa puffanást, mert belassított, mint egy ejtőernyős, meglengette szárnyait, és emelkedni kezdett, pihekönnyűnek tűnt, nála volt a kosár is. Gyógyítani megy, villant át rajtam, követni próbáltam a szememmel, de belesütött a nap. Már csak egy sziluettet láttam, és éreztem, hogy kiég a szemem, ha tovább nézem, gyorsan a földre szegeztem. Felvettem a Bibliát, a Jelenések könyvének volt nyitva: „*És láték egy angyalt állani az napban, ki kiálta nagy szóval, ezt mondván a madaraknak, melyek repesnek vala az égnek közepette: Jöjjetek el, és gyűljetek egybe az nagy Istennek vacsoráján.*”

Mindent értettem. A fordított zuhanást is.